

Economie en ideologie

Een advertentie van de Technische Hogeschool Delft, waarin een neo-marxistische econoom werd gevraagd voor het vervullen van een onderwijsopdracht bij de afdeling bouwkunde, heeft heel wat stof doen opwaaien. Prof. Dr. K. van het Reve, hoogleraar te Leiden, schreef een weinig tolerante open brief aan de minister van Onderwijs en Wetenschappen, waarin hij in bedekte termen te kennen gaf: een marxist erin, dan ik eruit. De gehele discussie, die vnl. in *NRC Handelsblad* is te vinden, leidde ertoe dat het college van bestuur van de TH Delft de advertentie, die het gevolg was van een administratieve vergissing (!), betreurde en bekend maakte een gewijzigde advertentie te doen plaatsen. Hoogtepunten in de discussie waren, naast de brieven van Prof. Van het Reve, de bijdragen van Prof. N. L. Prak (afdeling bouwkunde TH Delft), Prof. J. G. Kooy (hoogleraar Nederlandse taalkunde te Leiden), Prof. F. Hartog (hoogleraar economie te Groningen) en van Prof. J. Wemelsfelder (hoogleraar economie TH Eindhoven).

Wat zal de oorzaak ervan zijn dat een dergelijke discussie haar oorsprong vindt in een faculteit, die zich niet primair met de economische wetenschap bezighoudt? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, is het noodzakelijk de gehele problematiek in twee delen te splitsen. Het eerste deel is een politiek probleem en het tweede een wetenschappelijk.

Prof. Van het Reve trok de gehele kwestie in het politieke vlak. Hij is bang voor het onverdraagzame karakter van het marxisme. De slotlinea van zijn open brief spreekt boekdelen: „Maar de vele duizenden geleerden, die door de aanhangers van het historisch en dialektisch materialisme in naam van deze „beschouwingswijze” zijn ter dood gebracht stierven allemaal in de twintigste eeuw!”. Voor Prof. Van het Reve is de koude oorlog nog lang niet voorbij. Hij won de strijd, ondanks de felle reactie die hij bij Prof. Prak en Prof. Kooy opriep (beiden verweten Van het Reve onverdraagzaamheid); de TH trok de advertentie in. Deze gang van zaken moet ernstig worden betreurd omdat niet politieke, maar wetenschappelijke factoren dienen te bepalen welke onderwijsopdrachten bij wetenschappelijke instellingen worden gecreëerd.

Prof. Wemelsfelder bewandelde een andere weg. Op politieke argumenten ging hij niet in. Hij gaf zonneklaar aan waarom juist bouwkundige studenten weinig behoefte hebben aan een marxistisch-economische docent. Prof. Prak stelde namelijk dat deze studenten veel worden geconfronteerd met economische problemen (woningnood, hoge en lage huren, stedelijke problemen, inflatie en huizenbouw, speculatie, concentratie, grondrente, hoge kapitaalinterest enz.). De marxistische economie zou volgens hem veel inzicht in deze

problemen kunnen brengen. Punt voor punt geeft Prof. Wemelsfelder aan dat juist de marxisten hierin geen inzicht hebben. Het enige punt van kritiek dat men op Wemelsfelders artikel zou kunnen hebben, is het feit dat geen neo-marxistische theorieën en auteurs worden genoemd.

Prof. Wemelsfelder was de enige die inging op het wetenschappelijke deel van de Delftse vacatureproblematiek. Hij maakte duidelijk dat er eigenlijk geen marxistische economie bestaat. De economische wetenschap, die diverse welvaartsverschijnselen en de relaties daartussen bestudeert, is niet in ideologieën te splitsen. Er is geen rechtse en er is geen linkse economie. Er zijn wel linkse en rechtse economen. Er zijn ook kritische en niet-kritische economen. Ondanks hun scherpe kritiek op het kapitalisme, reken ik de zgn. neo-marxistische economen tot de niet-kritische economen.

Neo-marxisten hebben vnl. één doel: de omverwerping van het „monopolie-kapitalisme”. Hun gebrek aan kritisch inzicht blijkt doordat zij zonder wetenschappelijke analyse de gebreken van de huidige maatschappij aan het kapitalisme wijten. Voorbeelden zijn voldoende aanwezig. In *De Nieuwe Linie* van 2 februari 1972 schreef Wim Boerboom zonder enige fundering in een onbegrijpelijk verhaal dat het monopoliekapitalisme de oorzaak van de inflatie is. Levinson beweert in zijn boek *Kapitaal, inflatie en de multinationale ondernemingen*, op grond van louter kwalitatieve beschouwingen, dat de multinationale onderneming de inflatie veroorzaakt, terwijl Prof. E. Mandel daarentegen beweert dat de militaire sector de hoofdoorzaak van de inflatie is (zie: *Inleiding in de marxistische economie*, blz. 82).

Een ander mooi voorbeeld trof ik in *Vrij Nederland* van 10 maart jl. aan, waarin Igor Cornelissen met instemming Marcus Bakker en Prof. Mandel citeert over de valutacrisis, die door het kapitalisme zou worden veroorzaakt en die Mandel tien jaar geleden reeds voorspelde. Dergelijke opmerkingen lossen niets op, zelfs al zouden ze juist zijn.

De TH Delft werd het slachtoffer van onvoldoende inzicht in de economie. Haar studenten hebben meer aan een economedocent, die op grond van kennis economische problemen ter discussie wil stellen, dan aan een marxist die achter elk kwaad een kapitalistische samenzwering ziet zonder aan te geven hoe dat kwaad moet worden bestreden. TH Delft had beter een maatschappij-kritische econoom kunnen vragen, maar ook dat zou politieke bezwaren zoals die van Prof. Van het Reve hebben opgeroepen. Ik ben benieuwd wie de leeropdracht krijgt.

L. Hoffman

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Economie en ideologie	293
Column Nivellering?, door Prof. Dr. W. Albeda	295
<i>Drs. S. E. Pronk:</i> Arbeiden, werken en handelen; enkele kanttekeningen over de eerste doelstelling van het sociaal-economische beleid en de planologie	298
Notitie Cijfers over cijferen, door W. D. Franckena	301
<i>Drs. S. Panitchpakdi:</i> Externe en interne stabiliteit	302
Toets op taak De ambtswoning van de burgemeester, door Drs. J. D. Hilferink	303
Fisconomie De ruime — te ruime? — inhoud van de „deelnemingsvrijstelling” in de Wet op de Vennootschapsbelasting 1969 (II), door Prof. Drs. A. L. Brok	304
Belgische Kroniek Inflatie, landbouwprijzen en soberheid, door J. Stockx	308
Ingezonden Financiering milieubeheer, door Prof. Dr. J. G. Lambooy, met naschrift door Drs. L. Hoffman	310
Boekennieuws Prof. Dr. H. J. Kuhlmeijer: Commerciële beleidsvorming, door Drs. P. van Zuuren	311
Dr. H. W. de Jong: Dynamische concentratietheorie, door Dr. J. J. Wouterse	312
J. R. Boudeville: Aménagement du territoire et polarisation, door Prof. Dr. J. H. P. Paelinck	312

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f 78,00 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f 46,80 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies. (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekeningno. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f 2,50 (incl. 4% BTW en portokosten). Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekeningno. 8408 t.n.v. Stichting het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.
Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting - Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Nivellering?

Hoewel de kruiddamp, op het moment dat ik dit schrijf nog niet helemaal is opgetrokken, lijkt het nuttig wat te filosoferen over de achtergronden van het arbeidsconflict der laatste weken. Het moeilijke punt is de nivellering, zoals de industriebonden die via de cao-onderhandelingen willen afdwingen. Men kan van twee standpunten uit deze manoeuvre bekritisieren. Het eerste is dat het hier gaat om een aanzet tot inkomenspolitiek. Inkomenspolitiek is een nationale zaak en moet daarom in de politieke sfeer aan de orde worden gesteld. Geen sterk punt lijkt mij. Waarom zou men inkomensverhoudingen niet per cao aan de orde kunnen stellen? Voor zover de verhoudingen scheef zijn, zijn ze toch ook via cao-overleg en door de werking van de arbeidsmarkt scheef gegroeid. Bovendien, een inkomensbeleid, ontworpen en uitgevoerd door de werkgevers- en werknemersorganisaties zelf, vind ik nog niet zo'n onaanvaardbare zaak. Toegegeven, zo'n beleid zou partieel zijn en alleen de inkomens van de onzelfstandige beroepsbevolking omvatten. Maar ook dat lijkt mij geen principieel bezwaar te zijn. Een inkomensbeleid, dat ernaar streeft alle inkomens te omvatten, is een zeer gecompliceerde zaak. Het is niet in te zien, waarom zo'n beleid niet gedeeltelijk door de overheid en gedeeltelijk door het bedrijfsleven zelf zou kunnen worden gevoerd.

Het tweede standpunt is fundamentele. Het stelt dat er geen behoefte is aan nivellering, omdat de werking van de arbeidsmarkt zelf daarvoor zorg draagt. Er is, kan men stellen, overal in de wereld een ontwikkeling merkbaar, waardoor bij groeiende algemene welvaart de relatieve verschillen kleiner worden. De inkomensverschillen in ontwikkelingslanden zijn ongetwijfeld groter dan die in ontwikkelde landen. Hoewel de ver-

schuivingen niet groot zijn, kan men in de rijke landen ook een lichte tendentie tot nivellering vaststellen in de tijd. Het is dus in de eerste plaats niet nodig willens en wetens aan de nivellering te werken en in de tweede plaats ook niet gewenst. Want juist omdat inkomensvorming een marktproces is, is het verkeerd en zelfs schadelijk, om los van de marktwerking te gaan nivellieren. Inkomensverhoudingen, die afwijken van de uitkomsten van het marktproces leiden tot alle mogelijke pogingen, buiten de officiële kanalen, om mensen aan extra beloningen te helpen. De auto van de zaak, het snoepreijse, de goedkope hypotheek of de ambtswoning kunnen dan dienen als middelen om aan de gedwongen nivellering te ontkomen.

Dit tweede standpunt lijkt zeer plausibel. Waarom zou men met veel moeite, en met alle bezwaren daaraan verbonden buiten de markt om aan inkomens knutselen, als de markt op de lange duur gezien toch in de goede richting werkt? Bovendien, indien blijkt, dat de markt dit niet doet, dan zal dat wel achtergronden hebben. Ingrijpen is dan juist riskant.

Toch is er ook op dit standpunt nog wel wat af te dingen. Markt-tendenties mogen zich dan (wellicht) op lange termijn doorzetten, op een enigszins overzichtelijke termijn is daarvan niet veel te zien. De werkloze academici betalen waarschijnlijk met hun werkloosheid voor de relatieve hoogte van de salarissen van academici. Weliswaar reageren werkgevers thans op deze werkloosheid door lagere aanvangssalarissen van jongere academici, en in die zin werkt de markt wel, maar de inkomens van de meeste academici liggen vast in salarisschalen, die niet of nauwelijks reageren op arbeidsmarktverhoudingen.

De inkomens van de meeste loontrekenden worden geregeld in collectieve arbeidsovereenkomsten. Daarmee liggen de relatieve verhoudingen vast. Zij weer-

spiegelen waarschijnlijk eerder de opvattingen bij de betrokken partijen over de noodzakelijke verhoudingen en de machtsverhoudingen dan de marktkrachten. En hoe staat het met de inkomens van degenen die niet onder een cao vallen? Grote ondernemingen, overheidsdepartementen en andere grote instellingen vervullen hun vacatures voor vele middelbare en hogere posten vooral door interne recrutering. Slechts via een beperkt aantal (aanvangs)posities en via sommige zeer gespecialiseerde functies en topfuncties ligt er een band met de arbeidsmarkt. Voor zover markt-tendenties zich doorzetten, geschiedt dit traag en in verzwakte mate. Het bekende VN-rapport *Incomes in Post-War Europe* van 1967 ging zover te stellen dat „de gehele loon- en salarisopbouw bijna een exogene variabele is geworden, bepaald door de historie en sociale instituten, eerder zelf verantwoordelijk voor veranderingen in de vraag en in relatieve prijzen dan een systeem van reacties op structurele of marktinvloeden”.

Als het zo ligt dat is er ruimte voor een beleid, dat zich richt op het verkleinen der verschillen. Het heeft dan niet zoveel zin af te wachten hoe de werking der marktverhoudingen zal zijn. Het zou immers wel eens erg lang kunnen duren vóór die werking duidelijk zichtbaar wordt. Wat dat betreft kan ik me het standpunt der industriebonden wel voorstellen.

NCR raakt knap geïrriteerd door de perfectie van z'n kasregisters.

Soms wilden we wel dat
u nog nooit van onze
kasregisters had gehoord.
Maar helaas, het zijn
de beste ter wereld.

Moeilijk om dan uit te
leggen dat je ook nog
uiterst geavanceerde
computers maakt.
Enfin, dan moet u
het maar eens van
'n ander horen.
Van Randstad
bijvoorbeeld.

Dhr. K. J. Teule, Marketing & Advertising manager.

Randstad kreeg één jaar om zichzelf te bewijzen.

En dat ene jaar was meer dan genoeg. 't Begon allemaal in het begin van de 60-er jaren. Onze huidige directie studeerde toen economie in Amsterdam. Als uitvloeisel van een tijdens hun studie gemaakte scriptie over „tijdelijke arbeid“ besloten zij, na te zijn afgestudeerd, te kijken of hun theoretische kennis over dit speciale onderwerp in de praktijk voldoende zou opleveren om er 'n leuke boterham mee te verdienen.

In 1961 begonnen zij met één vestiging in Amsterdam. Randstad was een feit! In 1963 had Randstad twee vestigingen en 'n omzet van 2,5 miljoen. Nú, in 1973, bereiken wij (en daar zijn wij dank zij onze computer bijzonder zeker van) de 120 miljoen. Randstad is groot geworden. Met 40 vestigingen in Nederland en 30 in het buitenland: Duitsland, België, Engeland en sinds kort ook in Frankrijk.

Dank zij de toenmalige minister Veldkamp kwam er 'n computer in huis.

't Was pure noodzaak dat wij op de computer overgingen. Zoals u zich nog wel zult herinneren was het minister Veldkamp, die op 1 januari 1966 'n stuk sociale wetgeving aan het totale pakket toevoegde. Zeer terecht, want daarvoor was het een ongeregelde boel.

Per 1 januari '66 waren uitzendkrachten voor de belasting en de sociale verzekering in vaste dienst van hun uitzendbureau.

Daardoor werd 'n heleboel extra werk op onze schouders geladen. Werk waarvoor beslist een computer nodig was. In overleg met ons accountantsbureau schaften wij ons 'n NCR-magneetkaart computer aan

met een geheugen van 4-K. Onze eerste computer hebben we goed benut. Hij draaide dag en nacht. Wij gebruikten 'm voor de loonadministratie en voor de facturering.

Drie jaar later bleek dat Randstad uit z'n computer gegroeid was!

Randstad was rijp voor een volwassen computer.

We hebben bij veel computer-leveranciers rondgekeken en weer hebben we ons laten adviseren door ons accountantsbureau. En weer zijn we tevreden! Wij kochten een van de eerste NCR Century 100 computers. Deze keer niet alléén voor onze loonadministratie en facturering. Nee, wij wilden onze computer optimaal benutten. Wat we d'r nog méér mee zijn gaan doen is eigenlijk 'n hoofdstuk apart.

Dhr. H. Kolk, Financial manager.

Wij begonnen met 1 disc unit, 'n printer (900 regels per minuut), 'n in- en outputwriter, en een ponskaartlezer. Het geheugen was 16-K. Begin 1970 was deze computer operationeel. Nu hebben we 'm al uitgebreid tot 32-K en er is 'n 2e disc unit bijgekomen. Ach ja, ook met computers gaat 't snel bij Randstad!

Computer draait zo'n 14 à 15 uur per dag.

Dat is veel, ja. We dóén er dan ook bijzonder veel mee. Zo betalen we 15% van onze lonen per cheque en die worden ook door de computer geprint. In totaal factureren wij 2,5 miljoen gulden per week. Verder gebruiken we de computer voor ons grootboek-internationaal, voor de verlies- en winstoverzichten en balans. Ook hebben wij de computer ingeschakeld voor onze prognoses, kostenbudgetten en de heel belangrijke budgetcontrole.

Het adressenbestand van cliënten, gesplitst naar soort van bedrijf en

omvang, zit er ook in. Daarnaast gebruiken we de computer als hulpmiddel bij ons verkoopsysteem: maandelijks sturen wij acquisitie-lijsten naar onze vestigingen.

Eens even kijken, wat doen we nog meer met onze computer? Ja, dat is ook een aardige bijkomstigheid. Iedere uitzendkracht die voor ons werkt, wordt ingeschreven en hun gegevens worden verponst. Wij vragen hen allerlei bijzonderheden zoals b.v.: hun motieven om tijdelijk te gaan werken, wij vragen hen zelfs naar hun leesgewoonten. Kortom een heel klein onderzoek. Zo krijgen wij een duidelijker profiel van onze doelgroep. Kunnen we ze dus beter bereiken!

Onze toekomstplannen op computergebied?

Voorlopig is dat nog verre toekomst. Alhoewel? We denken er sterk aan om over te gaan op online verbinding, juist met het oog op onze buitenlandse vestigingen. Terminals dus. Kijk, daar zitten we goed voor bij NCR. Daar zijn ze heel ver mee. En wat hun service betreft, die staat op 'n bijzonder hoog peil!

Kortom, wij zien de toekomst (mede dank zij onze computer) zeer rooskleurig.

Ziezo, nu hebt u 't ook eens van 'n ander gehoord.

NCR

Computers & Terminals

NCR Nederland NV,
Buitenveldertselaan 3,
Amsterdam,
telefoon 020-44 29 22,
toestel 235.

NCR Computers & Terminals

Arbeiden, werken en handelen

Enkele kanttekeningen over de eerste doelstelling van het sociaal-economische beleid en de planologie

DRS. S. E. PRONK*

Inleiding

Het is maar een kleine stap, de stap van planologie naar milieudefensie. Daarom is het wel op zijn plaats om dit verhaal te beginnen met vast te stellen, dat er de laatste tijd een nieuw soort grappen in zwang komt: die waarbij de ironie c.q. het sarcasme gericht is op de groeiende bezorgdheid met betrekking tot het milieu. Onlangs werd in *Punch* dan ook een cartoon opgenomen, voorstellende een bibliothecaresse tegen een achtergrond van afgeladen boekenrekken, die vertwijfeld tegen een bezoeker zegt: „Do you realise that if books on the environment continue to proliferate at the present rate, then by the year 2000...”

Zeker wanneer men reeds in een betrekkelijk vroeg stadium belangstelling vertoonde voor de relatie tussen economie en ecologie, dient men zich tegenwoordig inderdaad af te vragen of het wel geraden is aan de groeiende stroom van geschriften op dit gebied nog weer een bijdrage toe te voegen. Door produktie en consumptie van papier en drukinkt wordt het milieu immers maar verder bedorven. Bovendien: wie is de schrijver van deze regels om zo maar aan te nemen, dat deze kanttekeningen in die stroom niet zouden mogen ontbreken. Gezwegen verder over de veronderstelling, dat ze wellicht van enig belang zouden kunnen zijn.

Pen, die tot het inzicht is gekomen dat er meer was tussen hemel en aarde dan waarvan zelfs in zijn filosofie werd gedroomd, heeft in de Nederlandse economistenwereld echter alle hens aan dek geroepen. Er zal een nieuwe vorm van economische politiek moeten worden gevonden om de bedreiging van het milieu te keren 1). Mogelijk zouden deze regels een kleine bijdrage kunnen betekenen voor de meningsvorming ten aanzien van zo'n nieuwe economische politiek.

De zesde doelstelling

In snel tempo is de laatste jaren „de verbetering van de zorg voor het milieu” zich als het ware aan het ontwikkelen tot een nieuwe - de zesde - doelstelling van ons sociaal-economische beleid. Illustratief voor deze gang van zaken is de aandacht welke aan dit onderwerp wordt gewijd in de Memorie van toelichting op de begroting van het Departement van Economische Zaken. Slechts enkele jaren geleden nog, meende men te kunnen volstaan met een uitermate bescheiden passage hierover. In de toelichting op de begroting 1973 komt evenwel een afzonderlijke paragraaf voor over de economische politiek en het milieuvraagstuk, welke zes kolommen druks in beslag neemt, de bijlagen niet meegeteld.

Voor de huidige opvattingen van de rijksoverheid met betrekking tot dit onderwerp is wellicht - resp. hopelijk, resp. helaas nog niet - karakteristiek het punt I 4.2.4 van de *Urgentie-nota Milieuhygiëne* van de minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne:

„De verdergaande sociaal-economische ontwikkeling zal zich veel

meer dan voorheen los moeten maken van de optimaal geachte aanwending van als gegeven beschouwde (produktie)middelen, van de gegeven technologie en van gegeven consumentenvoorkeuren. De nadruk zal vooral gelegd moeten worden op de vraag hoe een zo duurzaam mogelijke aanwending van de middelen, een overgang naar schonere produktieprocessen en een mentaliteitswijziging van de consumenten kan worden bereikt” 2).

Het zal duidelijk zijn, dat met deze twee zinnen enige heilige huisjes in het wereldje van de economie flink op de tocht komen te staan. Het kritisch bezien en zelfs mikken op een kennelijk ingrijpende wijziging in de consumentenvoorkeuren - in een denkwereld waarin „de soevereiniteit van de consument” steeds als een uitermate belangrijk element werd voorgesteld - is tenminste nogal wat.

De eerste vijf doelstellingen

De zgn. „zesde doelstelling” van het sociaal-economische beleid krijgt een plaats naast een overbekend vijftal, dat de laatste kwart eeuw bepalend is geweest voor de beslissingen, welke op budgettair en monetair terrein en in het vlak van de lonen en prijzen werden genomen:

1. volledige werkgelegenheid;
2. evenwichtige betalingsbalans;
3. stabiel prijspeil;
4. redelijke inkomensverdeling;
5. redelijke economische groei.

Al deze doelstellingen zijn onderling nauw met elkaar verbonden; bij het nastreven ervan kunnen dientengevolge vaak tegenstrijdigheden ontstaan. De aangehouden volgorde is niet bepalend voor de mate van betekenis. De zgn. „zesde doelstelling” zou wel eens de belangrijkste van allemaal kunnen worden. Dat zou dan zijn tot verdriet van degenen die menen dat introductie van de „zesde doelstelling” zou leiden tot een devaluatie van de bestaande vijf doelstellingen tot louter materiële wensen. De leefbaarheid zou in hun gedachtengang geen kwaad worden gedaan wanneer op weloverwogen wijze gepoogd wordt de bestaande vijf doelstellingen te bereiken 3).

Deze stelling is bepaald niet van zekere grond ontdaan. Wel zal het - juist met het oog op een verbetering van het leefmilieu - dan nuttig zijn ook de bestaande doelstellingen van tijd tot tijd aan een nadere beschouwing te onderwerpen. In deze bijdrage zullen enige kanttekeningen worden gemaakt bij de eerste doelstelling.

* De auteur is verbonden aan het Planologisch en Demografisch Instituut van de Universiteit van Amsterdam. Dit artikel is tevens verschenen in de mededelingen van genoemd instituut van november 1972.

1) J. Pen, De onbekende consequenties van het model van Forrester en Meadows voor de economische politiek, *ESB* van 16 februari 1972.

2) Zitting 1971-1972 - 11906, blz. 19.

3) L. Hoffman, Zesde doelstelling, *ESB* van 8 maart 1972.

De eerste doelstelling

De volledige werkgelegenheid is een doelstelling, welke de schrijver altijd bijzonder heeft aangesproken. Dat is niet verwonderlijk voor iemand die een deel van de jaren dertig nog vrij bewust heeft meegemaakt. De indrukken uit Scheveningen van die tijd - waar midden in de haringteelt de loggers soms maandenlang in de haven lagen afgemeerd en tal van visserlieden dag in, dag uit, in de duinen zaten te kaarten - zijn zelfs niet uitgewist door wat in de jaren daarna allemaal gebeurde. Versterkt worden die indrukken uiteraard door de recente ongunstige ontwikkelingen ten aanzien van de werkgelegenheid o.a. voor afgestudeerde academici. Met volledige werkgelegenheid wordt bedoeld „een zodanig niveau van werkgelegenheid te creëren, dat ieder die in staat en bereid is om te werken, een passende plaats in het arbeidsproces kan vinden”. „Volledige werkgelegenheid houdt niet in, dat er absoluut geen werklozen meer in de economie rondlopen. Immers, door een zekere mate van immobiliteit bij de factor arbeid (gehechtheid aan milieu, omgeving, woning), evenals door aanpassingsmoeilijkheden van hen, die na het voltooien van een opleiding, werk zoeken of die zelf tot verandering van baan willen overgaan, zal er altijd een bepaald aantal werklozen blijven bestaan” 4).

Zoals gezegd kunnen bij het nastreven van de doelstellingen van het sociaal-economische beleid tegenstrijdigheden ontstaan. „Volledige werkgelegenheid vereist een hoog peil van bestedingen en brengt dus noodzakelijkerwijs een zekere krapte op de arbeidsmarkt en op de markten van goederen en diensten met zich mede. Dit levert gevaar op voor de stabiliteit van het prijspeil. Het... vereist dus een lavenen in de smalle zee-enge tussen de twee klippen van werkloosheid en inflatie” 5).

Arbeiden en werken

In de hiervoor geciteerde passages over de eerste doelstelling worden de termen „arbeid” en „werk” naast en door elkaar gebruikt. Dat is algemeen gebruikelijk, ook in officiële stukken. Over het „arbeidsvoorzieningsbeleid” werd door de toenmalige minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid opgemerkt:

„Het is een thans door overheid en bedrijfsleven wel algemeen aanvaard standpunt, dat dit beleid enerzijds een integraal beleid moet zijn in die zin, dat het zowel op korte als op langere termijn moet zijn gericht op beide componenten van de arbeidsmarkt — werkgelegenheid en beroepsbevolking — en anderzijds een object moet vormen van nauwe samenwerking en van een zoveel mogelijk gezamenlijke aanpak van overheid en bedrijfsleven” 6).

Is het puur toeval, dat enerzijds wordt gesproken van *arbeidsvoorziening* en anderzijds van *werkgelegenheid*? Of zou daar toch meer achter schuilen?

De taal kenmerkt zich door een diepe geworteldheid in de menselijke cultuur. Chomsky verdedigt zelfs de opvatting dat de mens een ingeboren stelsel van verwachtingen en strategieën moet bezitten ten opzichte van de taal, moet beschikken over een impliciete algemene taaltheorie 7). Aan puur toeval mag derhalve het verschil in termen waarschijnlijk niet worden toegeschreven.

Hannah Arendt heeft eens een beschouwing geleverd over drie fundamenteel menselijke activiteiten: arbeiden, werken en handelen. Zij wijst daarbij op de omstandigheid, „dat iedere Europese taal, oud en modern, twee etymologisch niet verwante woorden kent voor wat wij zijn gaan beschouwen als een en dezelfde activiteit, en aan deze woorden vasthoudt ondanks de hardnekkigheid, waarmee ze als synoniemen zijn en worden gebruikt” 8). Haar betoeg leidt tot de conclusie, dat *arbeiden* de activiteit is, „die correspondeert met het biologische proces van het menselijke lichaam, welks spontane groei, stofwisseling en uiteindelijk verval gebonden zijn aan de levensbehoef-

ten, die door de arbeid worden voortgebracht en in het levensproces ingevoegd”; *werken* echter is de activiteit, „die correspondeert met het niet natuurlijke aspect van het menselijke bestaan, dat treedt buiten de bedding van, en welks sterfelijkheid niet wordt gecompenseerd door de zich eeuwig herhalende levenscyclus van de soort. Werken schept een 'kunstmatige' wereld van dingen, een kunstmatig milieu dat zich duidelijk onderscheidt van alle natuurlijke milieus” 9).

Doelstellingen kunnen niet helder genoeg worden gedefinieerd. Bij de eerste doelstelling zijn verschillen van inzicht mogelijk over de betekenis, welke aan „volledig” in dit verband moet worden toegekend. Allengs is hierover toch een zekere communis opinio ontstaan. Het begrip „werk” gebruikt naast het begrip „arbeid”, blijkt zelf evenwel te kunnen leiden tot beschouwingen van fundamentele aard. Deze tonen aan, dat het ook hier gaat om een onderwerp dat minder eenduidig is dan op het eerste gezicht zou worden verwacht. Begrijpelijkerwijze kan bij het van dag tot dag te voeren werkgelegenheidsbeleid niet worden stilgestaan bij dergelijke beschouwingen. Dat neemt niet weg, dat het toch van belang moet worden geacht er aandacht aan te schenken.

Het met een zeker automatisme - jaar in, jaar uit - nastreven van de doelstelling „volledige werkgelegenheid” door steeds weer nieuwe „arbeidsplaatsen” proberen te scheppen, zou op den duur wel eens tot ongewenste neveneffecten kunnen voeren. De mogelijkheid moet niet uitgesloten worden geacht, dat veronachtzaming van het hiervoor aangeduide verschil tussen „arbeid” en „werk” - juist door de grote veranderingen welke zich de laatste vier decennia in de maatschappij hebben voorgedaan - op den duur een wezenlijke belemmering gaat opleveren bij het streven naar het behoorlijk doen functioneren zowel van het economische systeem als van het leefmilieu van de mens. Dat zou dan moeten samenhangen met de naar het voorkomt steeds duidelijker zich manifesterende „Pauperismus in Produktion und Konsum” waar Habermas zich al twee decennia geleden mee bezig hield 10).

Mogelijk gaat het hier om een „fout” welke enigermate te vergelijken valt - of zelfs gekoppeld is - met die, welke wordt gemaakt bij de traditionele bepaling van de economische groei. Vele jaren werd daarbij vrijwel alle aandacht gericht op grootheden met een „flow”-karakter. De grootheden met een „stock”-karakter - voor onze welvaart veel belangrijker - waren aanmerkelijk minder in tel. Dat is tijdenlang goed gegaan, tot men voor en na ging inzien dat hieruit grote moeilijkheden gaan voortvloeden 11). In dit verband heeft de schrijver enige jaren geleden gewezen op het verschil tussen de jaarrekeningen van ondernemingen en die van de nationale huishouding. Voor die van de ondernemingen is terecht wettelijk voorgeschreven, dat zij een beeld moeten geven zowel van het vermogen als van de resultaten van de onderneming. In de gangbare sociaal-economische jaarrekeningen daarentegen worden belangrijke vermogensmutaties niet verwerkt. Zij geven in zekere zin alleen een beeld van de resultaten, een beeld dat waarschijnlijk in genedele meer een goede afspiegeling is van wat in werkelijkheid aan de gang is 12).

4) *Macro-economische begrippen*, samengesteld door het VNO, blz. 9 en 13.

5) J.E. Andriessen c.s., *De sociaal-economische besturing van Nederland*, Groningen, 1968, blz. 165.

6) Memorie van toelichting op de begroting van het Departement van Sociale Zaken en Volksgezondheid; Zitting 1970-1971 - 10900, Hoofdstuk XV, blz. 19.

7) Pieter A. M. Seuren en Noam Chomsky, *Man en werk*, *De Gids*, 1971, blz. 298-308. Zie voorts: P. G. E. Wesly, Noam Chomsky, linguïst, filosoof, radikaal, *Intermediair*, 19 november 1971.

8) Hannah Arendt, *De mens, bestaan en bestemming*, Utrecht/Antwerpen, 1968, blz. 85.

9) T.a.p., blz. 17.

10) Jürgen Habermas, *Die Dialektik der Rationalisierung*, *Merkur*, augustus 1954, blz. 701-724.

11) J.A. Hartog, *Grenzen aan de groei*, *ESB* van 19 april 1972.

12) S.E. Pronk, „Generalisten” aan het woord, *ESB* van 21 oktober 1970.

Het „Philips-syndroom”

Dat het niet allemaal koek en ei is op het gebied van arbeid en werk wordt wel bewezen door het toenemende ziekteverzuim bij de werknemers hier te lande en waarschijnlijk ook in andere geïndustrialiseerde gebieden. Recentelijk werden in de dagbladen cijfers vermeld over dit verschijnsel bij de welbekende gloeilampenfabriek in het zuiden des lands, cijfers die er niet om liegen. Er zijn op dit gebied trouwens al eerder onderzoeken verricht, waaruit bijvoorbeeld is gebleken, dat onvrede als gevolg van het nooit in beslissingen worden gekend, een oorzaak van ziekte is. Ook de schaalvergroting in het bedrijfsleven heeft in dit opzicht effect: fusies werken een stijging van het ziekteverzuim in de hand. Naast de invloeden van het gezin en van de nauwelijks meer bij te benen veranderingen in de maatschappij, zijn die van de werkomgeving, de verhoudingen binnen het bedrijf en de onderlinge wedijver in sterke mate bepalend voor de lichamelijke en geestelijke gezondheid van de mens 13).

Het lijkt niet voor betwisting vatbaar, dat onder die snelle veranderingen in de maatschappij mede begrepen moeten worden, de twijfels welke menigeen bekruipt ten aanzien van zin en zelfs toelaatbaarheid van medewerking in het arbeidsproces aan de ontwikkeling en de productie van allerlei moderne apparatuur. Het uitdenken van nog verfijndere regelmechanismen dan al reeds ter beschikking staan, moge enerzijds een grote persoonlijke voldoening verschaffen, anderzijds kan geen wetenschapper zich meer onttrekken aan beklommende gedachten over de toepassing van zijn vernuftigheden: in nog betere „snuffelpalen” ter meting van de luchtverontreiniging, dan wel in nog moorddadiger vernietigingsmiddelen. In verschillende gevallen zal dan heel wat verdringing nodig zijn om nog wat te kunnen genieten van de prettige woonomgeving van Waalre, Sint Oedenrode of Oisterwijk.

Bij het produceren van allerlei zaken kunnen vergelijkbare gevoelens naar boven komen. Neem bijvoorbeeld de chemisch vakman, die in één van de grote „plants” in het Euro-poortgebied de opdracht krijgt om bepaalde zendingen agressieve of gevaarlijke stoffen gereed te maken in vaten, waarop slechts wat bedrijfscoördineringen voorkomen. Geen naam van de fabricerende onderneming, geen naam van het land van bestemming. Het kan dan gaan om pesticiden voor Portugal, of Israël, of Thailand. Zeker is als regel dat het spul niet allemaal nodig is voor het bestrijden van houtworm. Het kan ook zijn dat het „slechts” om afvalstoffen gaat, welke overgenomen zullen worden door een kleine onbekende vennootschap die zich contractueel heeft verbonden tot vernietiging ervan. Later vindt men de stoffen dan terug op een dumpsterrein, dat toevallig grenst aan een waterwingebied of zo. Zo'n chemisch vakman leest ook kranten en ook hij zal - als hij zich om wat meer bekommert dan om Feijenoord en de nieuwe auto - zijn „arbeidsplaats” en zijn „werkgelegenheid” met gemengde gevoelens tegemoet treden.

De eerste doelstelling en de planologie

Misschien zou de vraag kunnen rijzen: wat heeft het voorgaande nu te maken met planologie? Het antwoord daarop luidt: „alles”, maar wellicht is het dienstig dit nog wat nader toe te lichten 14). Bij de planologie - zo heeft o.a. McLoughlin gesteld - gaat het om de „guidance and control of changes of complex systems” 15). Hoofdfasen in dat cyclische proces zijn de formulering van de doeleinden, de beschrijving van het systeem, de voorspelling van mogelijke toekomstige ontwikkelingen, het kiezen van de gewenste richting en het scheppen van de werktuigen om op de gekozen koers te komen en te blijven.

De ruimtelijke planning kent verschillende doeleinden. Van ouds behoren daartoe „aesthetic qualities”, „healthy and sanitary living conditions” en „accessibility”. In recentere tijd echter „the economic health of cities (and regions) has come

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU

W. STEMMER & Zn. B.V.

Schiebroekseweg 22-24, telefoon (010) 22 38 66
postbus 35007, Rotterdam

vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Best, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Haarlemmermeer, 's-Hertogenbosch, Hilversum, Maastricht, Rheden, Rotterdam, Tilburg en Veldhoven. **Wij leveren ook :**

notulen van directie- en aandeelhoudersvergaderingen

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsonopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

I.M.

to the fore as one of planning's principal aims”. Vervolgens wordt benadrukt „the increasing importance of economic development, economic 'health' and growth, however defined, as goals which are at least part of the concern of physical planning”.

McLoughlin schept als het ware een zekere afstand tot het begrip „economic 'health'” door het laatste woord tussen apostrofes te plaatsen. Datzelfde doet hij met „economic growth” door daaraan toe te voegen „however defined”. Zulks gebeurde heel terecht; het toont aan, dat de auteur zich op die plaats kennelijk bewust was van het voor verschillende uitleg vatbaar zijn van een doelstellingsformulering als „economische gezondheid” en van de - hiervoor reeds ter sprake gebrachte - verkeerde conclusies welke getrokken kunnen worden bij het op traditionele wijze blijven bepalen van de economische groei.

Het is een goede zaak, dat de planologen zich mede bezinnen op de doelstellingen, welke in „het economische sub-systeem” worden aangehouden. Dat is van belang voor het verkrijgen van een beter inzicht in de mogelijkheden om tot een goed ingericht land te komen. Ten aanzien van de eerste doelstelling van het sociaal-economische beleid kan dan worden opgemerkt, dat de economische activiteit waarmee wij worden geconfronteerd - het „arbeidsproces” waarin wij zijn opgenomen - een dusdanige omvang heeft verkregen, dat het allengs niet meer gaat om „arbeiden” in de zin van activiteiten slechts gericht op de instandhouding van de soort, doch om „werken” in de zin van het scheppen van een wereld welke zich duidelijk onderscheidt van alle natuurlijke milieus. Daarmee is de verplichting gegeven om vast te stellen wat voor milieu we al werkende tot stand willen brengen en is in beginsel tevens de mogelijkheid daarvoor aanwezig.

Handelen

De fundamentele menselijke activiteit „handelen” wordt door Hannah Arendt beschreven als „de enige activiteit die zich rechtstreeks, en niet via dingen of materie, tussen mensen voltrekt, correspondeert met de menselijke conditie der pluraliteit, met het feit dat op aarde geleefd en de wereld bewoond

13) F. de Ruiters, De Werknemer meldt zich steeds vaker ziek, *NRC Handelsblad*, 28 november 1970.

14) De schrijver gaat uit van de veronderstelling, dat het niet voldoende is te volstaan met de vermelding, dat hij eerder - nl. in het jaarverslag 1968 van de Rijks Planologische Dienst blz. 56 en 57 - op dit aspect is ingegaan.

15) J. Brian McLoughlin, *Urban and regional planning, a systems approach*, Londen, 1969, passim.

wordt door mensen, niet door de Mens". Het handelen speelt zich af te midden van en in voortdurend contact met het netwerk van intermenselijke betrekkingen, dat wordt gevormd door de daden en woorden van mensen, dat er eenvoudig is waar en wanneer mensen samenleven. Deze pluraliteit is specifiek de conditie van iedere vorm van politiek leven 16).

Wat zou het hiervoor besprokene nu kunnen betekenen voor de eerste doelstelling van het sociaal-economische beleid, voor het ontwikkelen van een nieuwe economische politiek. De doelstelling van volledige werkgelegenheid werd zeker ook geïntroduceerd omdat men beseftte, dat werk een heel belangrijk element vormt bij de menselijke zelfontplooiing. De voornaamste reden was evenwel, dat werkloosheid tevens betekende het overgeleverd zijn aan armoede, gebrek en ellende. Moet na de sterke uitbreiding van het produktievermogen van de laatste decennia, de conclusie worden getrokken „dat er genoeg is voor iedereen". Dat het niet juist is ons voortgaande in hetzelfde gareel - op geforceerde wijze „arbeidsplaatsen" te scheppen, omdat zulks alleen maar leidt tot nog meer afzetproblemen op volledig verzadigde markten, tot verdere produktie en consumptie waardoor het milieu verder wordt aangetast en tot „werkgelegenheid" welke veelal allerminst een bijdrage vormt tot een gezonde menselijke zelfontplooiing.

Zou de eerste doelstelling dan beter kunnen worden gewijzigd in zoiets als „het verschaffen van een gegarandeerd minimum inkomen aan een ieder ongeacht de bereidheid tot arbeid". Ofschoon over deze gedachte al het nodige is geschreven, zal menigeen dat maar een heel waagstuk vinden. De beloning voor de arbeid is immers een vitaal onderdeel - waaraan ook uit overwegingen van een redelijke inkomensverdeling slechts in beperkte mate kan worden gesleuteld - van het regelmechanisme dat zorgt voor de voortdurende bijsturing van het produktieproces. Gezwegen nog van de sociale spanningen, welke vrij zeker door een zodanige ommezwaai zouden worden opgeroepen. De leuke, gezellige, ludieke wereld, waarin iedereen die eindelijk bevrijd is van de last van de verplichte „arbeid" zich met hart en ziel gaat werpen op „werk" dat hij belangrijk vindt en graag en goed doet - werk dat dan liefst tot gevolg moet hebben, dat onze collectieve armoede welke zo in tegenstelling staat tot onze individuele rijkdom wordt verminderd of zelfs opgeheven, dié wereld lijkt niet erg nabij te zijn. Waarschijnlijk is de menselijke conditie nog niet van dien aard dat zoiets binnen het bereik van het mogelijke ligt.

Dat er toch wat moet gebeuren, dat er gehandeld moet worden, kan nauwelijks meer in twijfel worden getrokken. Dat de visie op arbeid, werk en vrije tijd daarbij een belangrijke rol zal spelen, lijkt ook vrij zeker. Er zal utopische inspiratie en leiding nodig zijn om de doelstellingen van onze gehele vooruitgang opnieuw te formuleren 17). De schrijver van deze bijdrage uitte enige jaren geleden, in een beschouwing naar aanleiding van de *Tweede nota over de ruimtelijke ordening in Nederland*, de verwachting dat een drastische herziening van het economische denken noodzakelijk zou kunnen worden. Dat betekende met zoveel woorden een zwakke roep om „een nieuwe Keynes" 18). Mansholt heeft vorig jaar de wereld luide kond gedaan van zijn verlangen naar „een nieuwe Marx". Evolutie of revolutie zou men kunnen zeggen. Naar een bekende uitspraak toch „Keynes wanted to apologize and preserve while Marx wanted to criticize and destroy".

Van de economische wetenschap schijnt evenwel niet veel te verwachten te zijn als het gaat om het vinden van een uitweg uit de moeilijkheden. Joan Robinson - sprekend over „The

Cijfers over cijferen

Nederlanders weten van wanten als het om onderzoeken gaat. Dat blijkt zonneklaar uit een in de The OECD-Observer van februari verschenen artikelje over de uitgaven aan speur- en ontwikkelingswerk.

Als we de uitgaven voor militaire research buiten beschouwing laten, was de Nederlandse onderzoek-inspanning in de jaren 1966/1967 bijna gelijk aan die van de Verenigde Staten (2,15% van het bruto-nationaal produkt tegen 2,2% in de VS); Het Verenigd Koninkrijk besteedt maar 1,7% en Frankrijk komt aan 1,6% van het BNP.

Nog markanter worden de cijfers als we uitgaan van een ander criterium namelijk het percentage van de (niet-militaire) beroepsbevolking, dat zich bezighoudt met onderzoekingswerk. Nederland komt dan met 1,14% op de tweede plaats na de Verenigde Staten, waar het percentage 1,85 is. De vergelijking met alle andere landen kunnen we glansrijk doorstaan. Het Verenigd Koninkrijk komt tot 0,91%, Frankrijk tot 0,99%, België tot 0,55% en Italië slechts tot 0,26% van de beroepsbevolking.

Over de oorzaken van onze niet genoeg te prijzen studiezijn laat de OECD ook nog het een en ander los. Zo worden de geografische ligging, de gevechten met de zee en het gebrek aan natuurlijke hulpbronnen genoemd. Als laatste oorzaak werden de problemen die samenhangen met de grote bevolkingsdichtheid vermeld. Hetgeen dan maar weer eens aantoonst, dat Nederlanders nog wel iets anders kunnen dan met de neus in de studieboeken zitten.

W.F.

Second Crisis of Economic Theory" - heeft ten aanzien van de eerste crisis uit de tijd van Keynes gezegd, dat deze voortspoot uit „the breakdown of a theory which could not account for the level of employment". De tweede crisis waarmee we thans worden geconfronteerd „arises from a theory that cannot account for the content of employment". Geen opwekkend vooruitzicht dat deze uiterst gezaghebbende economist ons schildert. Goudzwaard heeft echter onlangs een „economische wetenschap-nieuwe-stijl" bepleit 19). Een economie welke, in plaats van alle begrippen te richten op een in principe onbegrensde stroom van goederen en diensten, leert denken uit grenzen, van intersubjectieve aard. Een economie, waarin „niet werken" — of „niet-arbeiden"? — betekent niet produceren en derhalve een vermindering van energie- en grondstoffenverbruik, hetgeen vanuit dat gezichtspunt positief te waarderen zou zijn. Wellicht opent zo'n nieuwe economie zelfs allerlei onvermoede wenkende perspectieven.

S.E. Pronk

16) T.a.p., passim.

17) Staffan Linder, *Arme elite*, geciteerd in: *Arbeid en vrije tijd in toekomst perspectief* door Toine Kreykamp, *Katernen 2000/1972/5*.
18) S. E. Pronk, *Ruimtelijke ordening*, *Economisch Kwartaal Overzicht*, Amsterdam-Rotterdam Bank NV, juni 1967.

19) B. Goudzwaard, *Economie en milieubeheer*, *Natuur en landschap*, 1972, blz. 247 e.v.

**Indien u niet álles op economisch gebied kunt lezen,
dan kunt u ESB onmogelijk missen.**

Externe en interne stabiliteit

Over het algemeen vertoont de internationale geldmarkt de neiging om de valuta's van de ontwikkelingslanden te overwaarden. Na langdurige perioden van inflatie en betalingsbalansdeficit slinken de toch al kleine reserves aan goud en sleutelvaluta's van deze landen steeds meer. Ze zijn dan meestal niet meer toereikend om aan de vraag te kunnen voldoen. Normaliter zou deze druk moeten leiden tot een prijsverhoging van de buitenlandse valuta, d.w.z. een devaluatie van de nationale valuta. Dat dit niet altijd gebeurt, is te danken aan de restrictieve maatregelen die deze landen treffen met betrekking tot hun buitenlandse handel. Buitenlandse valuta's die nodig zijn voor de import worden vaak gerantsoeneerd. Daarbij worden veelal verschillende wisselkoersen toegepast op verschillende soorten van importgoederen. Dit beperkt de vraag naar de schaarse valuta's en houdt de officiële wisselkoers kunstmatig in stand.

Dat zulke praktijken schadelijk kunnen zijn voor de internationale handel en de eigen economie is duidelijk. In het geval van onvoldoende controle bijvoorbeeld, worden de relatief goedkope buitenlandse valuta's gebruikt om grote hoeveelheden onnodige goederen in te voeren. De zwarte markt, waar men tegen een voordelige wisselkoers eigen valuta kan kopen, komt tot bloei. Omdat in deze omstandigheden ook de exportprijzen weinig concurrerend zijn, wordt het betalingsbalansdeficit steeds groter. Wanneer de overheid intussen wordt gedwongen (bijv. door loonsverhogingen en de financiering van het „nationaliseringsprogramma”) door te gaan met haar grote uitgaven, die meestal „gedekt” worden door budgettaire tekorten en grote geldemissies, werkt dit de inflatie weer in de hand, zodat de betalingsbalans nog verder verslechtert. De ervaring heeft geleerd dat grootscheepse devaluaties vaak ineffectief zijn en tot ernstige politieke gevolgen kunnen leiden in landen met een zwakke economie die steunt op slechts een paar belangrijke primaire exportprodukten. Zo heeft het Internationale Monetair Fonds meer dan eens voorgesteld — met name aan verschillende Latijns-Amerikaanse landen — om deflatoire maatregelen te nemen en de wisselkoers meer in overeenstemming te brengen met de vraag- en aanbodsituatie. Dergelijke voorstellen, die soms gepaard gingen met de dreiging van opschorting van de hulp, werden verschillende malen genegeerd (met alle gevolgen van dien) en soms zelfs opgevat als een teken van machtsmisbruik van dit internationale orgaan (Theresa Hayter, Aid as imperialism).

De bovengenoemde deflatoire politiek wordt gepropageerd door de zgn. monetairisten, die de nadruk leggen op stabiliserende maatregelen op korte termijn. De tegenstanders hiervan, de zgn. structuralisten, vinden dat de monetairisten alleen de symptomen proberen te bestrijden zonder de oorzaken van de problemen aan te pakken. Stabiele groei kan, volgens de structuralisten, alleen worden verkregen door de bestaande economische en sociale structuur geleidelijk te wijzigen, bijv. door herverdeling van het inkomen, heroriëntatie van de productie en hervorming van de landbouw. Deze zienswijze heeft soms zelfs tot een extreme theorie geleid die beweert dat inflatie juist bevorderlijk kan zijn voor de ontwikkeling. De structuralisten hebben in Latijns-Amerika lange tijd de overhand gehad, echter zonder het verwachte succes. Integendeel, al te ver doorgevoerde politiek van o.a. importsubstitutie heeft de groei vertraagd en grote inflatie (soms tot 100 % per jaar) veroorzaakt. De landbouw werd verwaarloosd ter wille van een versnelde industrialisatie die gepaard ging met hoge kosten. Een land als Argentinië dat in ongeveer dezelfde mate als het sterk groeiende Australië beschikt over natuurlijke rijkdommen, heeft daardoor

weinig kunnen profiteren van de internationale handel. Het is duidelijk dat het laten prevaleren van één bepaalde theorie tot een te eenzijdige politiek leidt, die andere problemen in het leven roept. Wil men sfeer scheppen waarin flinke vooruitgang kan worden geboekt, dan is het noodzakelijk de richtlijnen van de structuralisten te combineren met die van de monetairisten. Dat betekent: een ontwikkelingsstrategie voor de lange termijn moet samengaan met stabiliserende maatregelen voor de korte termijn.

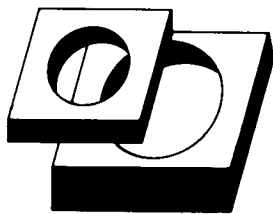
Het lijkt minder moeilijk een monetair evenwicht te bereiken of te handhaven dan een vastgeroeste structuur te wijzigen. Toch blijkt dat de ontwikkelingslanden juist de herstructurering grotendeels in eigen hand hebben (door bijv. nieuwe wetten in te voeren, een efficiënter fiscaal systeem op te zetten enz.), terwijl het instandhouden van het monetaire evenwicht hen vaak niet lukt. Dit laatste vraagt namelijk om zowel een interne als een externe stabiliteit. Interne stabiliteit, die tot uiting komt in stabiele loon- en prijsniveaus, wordt regelmatig gedwarsboemd, o.a. door de noodzaak met grote overheidsuitgaven allerlei publieke werken te financieren en door een te grote druk van de indirecte belastingen op de consumptiegoederen. Bovendien wordt de inflatoire druk vergroot door de voortdurende prijsstijgingen van ingevoerde goederen zoals machines en machine-onderdelen, als gevolg van de langdurige inflatie in de ontwikkelde landen vanwaar deze goederen komen.

De externe stabiliteit, die tot uiting komt in een gezonde betalingsbalans wordt, behalve door de interne ontwikkelingen, ook in belangrijke mate beïnvloed door het gebeuren buiten de grenzen. Onstabiele prijzen van primaire produkten op de wereldmarkt vragen steeds meer goedereovereenkomsten en buffervorraden. Ook de monetaire crisis van de laatste jaren heeft de positie van vele ontwikkelingslanden aangetast. Eerder afgesloten goedereovereenkomsten kwamen hierdoor op losse schroeven te staan. Reserves aan buitenlandse valuta's, grotendeels bestaande uit dollars, verminderden in waarde. Zo ook de financiële hulp, voor zover in dollars uitgedrukt. Hier dient te worden opgemerkt dat een land als de Verenigde Staten in grote moeilijkheden is komen te verkeren, zodat de hulpverlening daalde. Aan de ene kant worden de schulden in dollars uitgedrukt hierdoor minder zwaar voor de ontwikkelingslanden, maar aan de andere kant worden de schulden in andere sterke valuta's uitgedrukt juist groter.

Wat het IMF vaak niet lukt, gelukt deze monetaire crisis. Sommige ontwikkelingslanden zijn gedwongen hun munteenheden met de dollar te laten meedevalueren vaak in dezelfde mate, d.w.z. zij moeten hun wisselkoers met de dollar onveranderd laten. Dit is zeker niet ongunstig voor landen met overgewaardeerde valuta. Hun positie ten opzichte van de Verenigde Staten blijft onveranderd, maar hun exportgoederen worden elders, met name in Europa, meer concurrerend. Slechts landen die sterk afhankelijk zijn van landbouwprodukten uit de wereldmarkt zullen door het duurder worden van deze produkten in moeilijkheden kunnen komen. Maar misschien stimuleert deze ontwikkeling des te meer een snellere doorvoering van de herstructurering van de landbouw in eigen land, hetgeen de structuralisten juist wensen. Aan dit soort „blessing in disguise” kan men overigens niet zoveel waarde hechten. Het blijft een kwestie van incidentele aanpassingen met onzekere gevolgen. De monetaire onevenwichtigheid kan zelfs hardnekkiger en schadelijker blijken dan men verwacht, zeker nu de inflatie en de monetaire crisis in het ontwikkelde deel van de wereld zeker niet van voorbijgaande aard blijken te zijn.

S. Panitchpakdi*

* De auteur is wetenschappelijk medewerker bij het Nederlands Economisch Instituut.

De ambtswoning van de burgemeester

DRS. J. D. HILFERINK

In ons land wonen 675 burgemeesters in een *ambtswoning*. Uit diverse publikaties blijkt dat zich daarbij omstandigheden voordoen die veel kritiek uitlokken. Oorzaak hiervan zijn de hoge kosten die met de bouw, verbouwing en instandhouding zijn gemoeid. De kritiek kwam aanvankelijk alleen uit gemeentelijke kring. Maar de laatste jaren houdt het parlement zich ook vrij regelmatig met deze zaak bezig. Blijkens schriftelijke vragen zijn een aantal kamerleden, voornamelijk uit de PvdA-fractie, weinig ingenomen met de dure ambtswoningen die in sommige gemeenten verrijzen.

Centraal in de discussie staat de vraag of de huur van deze woningen niet te laag is in vergelijking met het geboden woongerief dan wel de exploitatielasten.

In dit verband is het nuttig enige aandacht te schenken aan het overzicht dat de minister van Binnenlandse Zaken in januari 1971 heeft verstrekt met betrekking tot het exploitatieresultaat van ongeveer 240 ambtswoningen, gebouwd of verbouwd in de periode 1963-1970 1). Hieruit kan men afleiden dat de exploitatielasten in 1970 gemiddeld f. 760 per maand hebben bedragen. Daar staat een opbrengst uit huur van f. 280 tegenover. Er werd derhalve een „huur-subsidie” van 63% verleend. Hoewel daarover geen concrete gegevens beschikbaar zijn, heeft de minister bepaalde redenen om aan te nemen dat voor woningen die vóór 1963 tot stand zijn gekomen de verschillen tussen kosten en baten veelal geringer zullen zijn.

De discussie over dit vraagstuk wordt enigszins gecompliceerd door het feit dat de beslissing over de hoogte van kosten en baten door verschillende instanties wordt genomen: de gemeenteraad is bevoegd om de bouwkosten vast te stellen, de regering bepaalt welk bedrag aan huur is verschuldigd en wel ingevolge het Bezoldigingsbesluit Burgemeesters 1954 (BBB). Het eventuele verlies, waartoe deze ongecoördineerde beslissingen leiden, komt ten laste van de gemeentebegroting.

Op grond van het BBB moet de burge-

meester voor het bewonen van een *ambtswoning* een inhouding van twaalf percent op zijn salaris gedogen. Als hij een daartoe strekkend voorstel indient, kan de inhouding echter op een lager bedrag worden vastgesteld. Dit verzoek wordt als regel ingewilligd, indien en voor zover de werkelijke huurwaarde ligt beneden het kortingspercentage van twaalf. Hierover wint de regering het advies in van de plaatselijke huuradviescommissies. Deze commissies schatten de huurwaarde „rekening houdend met het woongenot dat de ambtswoning de burgemeester biedt, in vergelijking met de huur van overeenkomstige woningen ter plaatse en, zo die ontbreken, met die in de regio” 2).

Deze rubriek wordt verzorgd door het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven

Uit het bovenstaande blijkt dat de normen die worden gehanteerd bij de bepaling van de huurwaarde, niet direct in verband staan met de bouwkosten. Kostbare voorzieningen die bijv. zijn getroffen met het oog op de gewenste representativiteit van de woning, behoeven volgens de gegeven richtlijnen niet noodzakelijk het woongenot te verhogen en komen dus niet altijd tot uitdrukking in de huurwaarde. Door deze omstandigheid kunnen grote verschillen tussen lasten en huurbaten ontstaan.

Voor een aantal kamerleden is deze situatie aanleiding geweest om te pleiten voor een herziening van de methode van de huurberekening en/of een verlaging van de bouwkosten. Zij hebben hiervoor verschillende oplossingen aan de hand gedaan die we nu achtereenvolgens de revue laten passeren.

a. Sommigen suggereren de maximale huurquote van 12% te verhogen ten einde het nadelig verschil tussen kosten en baten te verminderen. Deze maatregel heeft echter weinig praktische betekenis omdat minder dan 30% van alle burgemeesters die een ambtswoning bewonen, het huidige maximum betalen. Verhoging van het kortingspercentage zou

slechts tot gevolg hebben dat van de burgemeesters die wel 12% betalen, alsnog een aantal zal trachten — via de huuradviescommissies — een vermindering van de huuraftrek te bewerkstelligen. Bovendien is het percentage van twaalf ontleend aan een regeling die in het algemeen geldt voor alle ambtenaren die een dienstwoning betrekken. De voorstanders van deze maatregel maken niet aannemelijk waarom nu juist de burgemeesters op dit punt moeten worden gediscrimineerd.

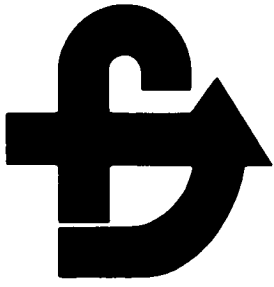
b. Een andere suggestie impliceert een zodanige wijziging in de waarderingsnormen van de huuradviescommissies aan te brengen, dat een structurele huurverhoging voor ambtswoningen van burgemeesters kan worden doorgevoerd. Ook hier geldt als bezwaar dat de burgemeester in een uitzonderingspositie wordt geplaatst.

c. Men wil van rijkswege een maximum laten stellen aan de voor een ambtswoning voor burgemeesters uit te trekken bedragen. Hiertoe zou een bijzondere wettelijke voorziening nodig zijn. Het rijk beschikt thans niet over de bevoegdheid *vooraf* maxima te stellen of beperkingen op te leggen. Een dergelijke voorziening is trouwens overbodig omdat de betreffende beslissing van de gemeenteraad — ingevolge de gemeentewet — aan de goedkeuring van hogere hand i.c. Gedeputeerde Staten en — in hoogste instantie — de Kroon, is onderworpen. Ingrijpen achteraf is dus altijd mogelijk wanneer daartoe aanleiding mocht bestaan.

Dit voorstel wekt de indruk dat niet alle kamerleden voldoende vertrouwen hebben in de wijze waarop de gemeente haar financiën beheert. Zij achten het rijk kennelijk beter in staat de kosten van sommige gemeentelijke taken af te wegen binnen het kader van de financiële mogelijkheden. Gezien de toestand van 's rijks financiën hebben zij op zijn minst de schijn tegen zich.

1) Zie Aanhangsel Handelingen der Tweede Kamer 1970-1971, blz. 1139 e.v.

2) Zie Handelingen der Tweede Kamer 1970-1971, blz. 2750.

De ruime - te ruime? - inhoud van de „deelnemingsvrijstelling” in de Wet op de Vennootschapsbelasting 1969(II)

PROF. DRS. A. L. BROK

Verruiming van „wat” bij het van toepassing zijn van de deelnemingsvrijstelling onder de vrijstelling valt, of anders geformuleerd, de verruiming van het materiële object van de vrijstelling.

Onder het Besluit Vpb'42 werd niet alleen de werkingsfeer van de deelnemingsvrijstelling beperkt tot uitsluitend aandelenbezit in de omvang van 25%, maar golden bovendien nog de volgende beperkingen.

1. Slechts de op dit aandelenbezit genoten dividenden kwamen voor zover althans deze dividenden niet in mindering op de boekwaarde van het aandelenbezit dienden te worden gebracht, voor de vrijstelling in aanmerking;
2. Met bedrijfskosten werd, voor zover zij met het aandelenbezit verband hielden, geen rekening gehouden. Dit betekende dat deze kosten, waartoe in het geval dat het aandelenbezit geheel of ten dele met vreemde middelen was gefinancierd, ook de rentekosten van deze financiering gerekend moesten worden, bij de deelnemende maatschappij bij de vaststelling van de fiscale winst niet in aanmerking mochten worden genomen. Dit kwam er dan op neer dat zij in feite bij de in totaal bere-

kende winst moesten worden opgeteld, ook in het geval dat in een bepaald jaar op het aandelenbezit geen dividenden waren genoten.

De onder 1. vermelde beperking had tot gevolg dat een tot uitdrukking gebrachte waardeverhoging van de deelneming — onverschillig of het gerealiseerde dan wel niet gerealiseerde waardeverhoging betrof — niet onder de deelnemingsvrijstelling viel. Deze beperking van de deelnemingsvrijstelling tot de dividenden

**Deze rubriek wordt verzorgd door
het Fiscaal-Economisch Instituut
van de Erasmus Universiteit
te Rotterdam**

hield de duidelijke tendens in om de in de fiscale resultatenrekening tot uitdrukking komende deelnemingsresultaten zolang mogelijk naar boven toe te willen begrenzen tot de genoten dividenden, dus tot het bedrag waarvoor aanspraak op de deelnemingsvrijstelling kon worden gemaakt. Of anders weergegeven: bezien in het raam van de belastingheffing en meer in het bijzonder tegen de achtergrond van de beperkte inhoud van de deelnemingsvrijstelling, achtte men

het alleszins redelijk en ook toelaatbaar om de fiscaal belaste waardeverhoging van het aandelenbezit niet eerder tot uitdrukking te laten komen dan in het jaar waarin de deelneming werd vervreemd. In de fiscale jurisprudentie zien we dit standpunt nadrukkelijk erkend door de uitspraak dat het als goed koopmansgebruik (ik zou hier persoonlijk niet méér uit willen concluderen dan „niet strijdig met fiscaal goed koopmansgebruik”) moest worden beschouwd, om deelnemingen te waarderden op „kostprijs of eventueel lagere bedrijfswaarde”. Het lijkt mij een zeer gerechtvaardigde vraag of het met betrekking tot de fiscale jaarrekening op goede gronden aan deze waarderingsregel gegeven predikaat van te zijn „in overeenstemming met (fiscaal) goed koopmansgebruik”, niet wat al te klakkeloos als een, in feite niet gefundeerde, motivering werd — en ook nu nog wel wordt — gebruikt om deze waarderingsgrondslag voor deelnemingen ook in de te publiceren jaarrekeningen te mogen toepassen.

Terugkerend tot de fiscale aspecten van de beperking van de vrijstelling onder het Besluit Vpb'42 komt het mij nuttig voor nog op een tweetal punten te attenderen. Ten eerste dat deze beperking, in het geval dat er sprake was van een al dan niet reeds gerealiseerde waardedaling, de betrekkelijk zonnige kant had dat dit verlies fiscaal bij de winstberekening in aanmerking mocht worden genomen. Ten tweede dat om de — volkomen terecht als onbillijk gevoelde — belastingheffing over een bij vervreemding naar voren komende meerwaarde te ontgaan vrij algemeen het bruikbare middel werd gehanteerd om, formeel voorafgaande aan deze vervreemding, deze meerwaarde door het lichaam waarop de deelneming betrekking had, te laten betalen, dus daaraan formeel de inhoud van „genoten dividend” te geven.

In de Wet Vpb'69 is voor het inhoud geven in artikel 13 aan het materiële object van de deelnemingsvrijstelling het belangrijke principiële standpunt inge-

d. Tenslotte is er nog de suggestie om de bouw en exploitatie van ambtswoningen te beëindigen. Dit is waarschijnlijk het meest geschikte middel om de *exploitatieverliezen* uit de wereld te helpen. Men laat de burgemeester zelf een woning zoeken waarvoor hij de normale koop- of huurprijs dient te betalen. Het Bezoldigingsbesluit Burgemeesters is dan niet van toepassing. Dit plan biedt een grotere kans van slagen sedert de minister van Binnenlandse Zaken in 1972 heeft besloten de burgemeester niet langer te verplichten een ambtswoning te betrekken wanneer hij niet bereid is hem te aanvaarden.

Tegen de afschaffing van de ambtswoning zijn verschillende bezwaren naar voren gebracht. „Van zekere zijde wordt . . . gesteld dat een huis in de rij goed genoeg is. Ik meen dit te moeten

betwijfelen. De burgemeester staat op een eenzame post en zit in een glazen huis”, aldus H. Wisselink in *De Nederlander* van 29 september 1972. De heer Wisselink vreest dat de *privacy* van de burgemeester en zijn gezin in het gedrang zal komen. Anderen zijn van mening dat vooral in kleine(re) gemeenten dikwijls geen particuliere woning van *voldoende allure* beschikbaar is. Het zelf bouwen van een woning is om financiële redenen vaak niet mogelijk. In deze situatie kan de gemeente noodzaak zijn voor passende huisvesting te zorgen.

Het is echter primair een aangelegenheid voor de gemeenteraad om uit te maken hoeveel geld men op deze service wil toelagen.

J. D. Hilferink

* De eerste aflevering verscheen in *ESB* van 28 maart jl., blz. 282 e.v.

nomen dat alle voordelen, die bij het lichaam dat de deelneming bezit tot uitdrukking komen, worden aangemerkt als afgeleid resultaat van het lichaam waarin is deelgenomen. Dit uit de deelneming afgeleide resultaat wordt bij de in de Wet Vpb'69 getroffen regeling volledig bij het lichaam dat de deelneming bezit buiten de belastingheffing gelaten, gebaseerd op de principiële overweging dat dit resultaat object van de belastingheffing is bij het andere lichaam dat een „verlengstuk” is van de eigen onderneming. Het is hierbij volkomen irrelevant of over het bij het deelnemende lichaam op de deelneming tot uitdrukking gebrachte resultaat reeds bij het andere lichaam belasting is geheven dan wel dat de belastingheffing daar eerst in de toekomst aan de orde zal zijn. Ook is het volkomen irrelevant of het tot uitdrukking gebrachte resultaat bestaat uit dividend dan wel herwaarderingsresultaat van de deelneming of vervreemdingswinst op de deelneming. Een verder zeer belangrijk punt is dat van de keuze van de waarderingsgrondslag voor de deelnemingen geen enkele invloed meer uitgaat op de hoogte van de fiscale winst bij het deelnemende lichaam. Het gewijzigde principiële standpunt is in de wettekst van artikel 13 lid 1 tot uitdrukking gebracht door de formulering dat de „voordelen” uit hoofde van de deelneming bij het bepalen van de winst buiten aanmerking blijven.

Uit de formulering in het eerste lid van artikel 13 blijkt verder dat het begrip deelneming in artikel 13 de enge formele inhoud heeft van aandelenbezit in een vennootschap of bezit van bewijzen van deelgerechtigdheid in een fonds voor gemene rekening (beide slechts voor zover zij het karakter van deelneming hebben). Het lidmaatschap van een coöperatieve vereniging is dus zuiver formeel geen deelneming, alhoewel dit lidmaatschap — zelfs zonder enige beperking met betrekking tot de kwantitatieve omvang van dit lidmaatschap — volledig in overeenstemming met de aan de zogenaamde „deelnemingsvrijstelling” ten grondslag liggende ratio, onder de in artikel 13 geregelde vrijstelling is opgenomen. Niettegenstaande de in het artikel 13 opgenomen enge formele inhoud van het begrip deelneming, wordt de totale, veel ruimere vrijstellingsregeling zoals die in bedoeld artikel wordt gegeven, in de fiscale literatuur en in het spraakgebruik vrij algemeen aangeduid als de regeling inzake de deelnemingsvrijstelling.

De enge formele omschrijving maakte het verder — alweer op grond van de aan de regeling ten grondslag liggende ratio — noodzakelijk om de voordelen uit hoofde van met een „deelneming” verband houdend bezit aan winstbewijzen expliciet mede vrij te stellen. In het Besluit Vpb'42 was dit niet expliciet opgenomen, wat ertoe heeft geleid dat de HR

toen tot de — afgemeten aan de doelstelling van de deelnemingsvrijstelling weinig bevredigende — uitspraak moest komen dat de op dergelijke winstbewijzen ontvangen uitdelingen niet onder de vrijstelling gebracht konden worden. Door de regelingen in artikel 13 van de Wet Vpb'69 vallen nu, volkomen aansluitend op het principiële uitgangspunt, dergelijke uitdelingen alsmede alle andere voordelen uit dergelijke winstbewijzen onder vrijstelling.

Het in artikel 13 gehanteerde begrip „voordelen” moet, evenals dit met het „winstbegrip” het geval is, algebraïsch worden geïnterpreteerd. Anders dan bij de onder het Besluit Vpb'42 geldende regeling het geval was, heeft dit als nadelige consequentie voor het deelnemende belastingplichtige lichaam dat geen rekening wordt gehouden met de negatieve „verlengstukwinst” winst, zodat belasting geheven wordt over de eigen zogenaamde „zelfstandige” winst, die dan in feite hoger ligt dan de totale winst. De beschouwing bewust beperkend tot de binnenlandse deelnemingsverhoudingen, gezien de bijzondere complicaties die er op het terrein van de deelnemingsvrijstelling bij buitenlandse deelnemingen liggen, wil ik — zoals ik reeds eerder heb gedaan¹⁾ — er nadrukkelijk op wijzen dat de ratio van de deelnemingsstelling, die zo effectief wordt bereikt door de positieve voordelen uit deelneming bij de fiscale winstberekening bij de moedermaatschappij buiten aanmerking laten van de negatieve voordelen. Dit betekent niet dat men zou moeten komen tot een zo vergaande regeling dat een bij de moedermaatschappij tot uitdrukking komend verlies op een deelneming zonder meer bij de berekening van haar belastbare winst in aanmerking zou mogen worden genomen. Dit zou, zoals duidelijk blijkt in het geval dat de dochtermaatschappij door toepassing van de „carry-back” het verlies zelf reeds tot verrekening heeft gebracht, leiden tot een te overtrokken, in strijd met de doelstelling („het voorkomen van dubbele belastingheffing”) zijnde oplossing. Ik wil hier nog eens de derde conclusie uit mijn in voetnoot 1 vermeld artikel herhalen, omdat ik er nog steeds van overtuigd ben dat het uitvoering geven aan het daarin gegeven advies een zeer wezenlijke bijdrage tot een betere — voor de belastingplichtige billijker en principieel beter gefundeerde — regeling zou leiden:

„Een ruimere regeling voor compensatie van verliezen op deelnemingen dan alleen in het geval van liquidatie van de dochter is gewenst. Dit niet alleen om ongemotiveerd „afstel van verliescompensatie” te voorkomen, maar mede om het bezwaar dat verbonden is aan „uitstel van verliescompensatie” te ondervangen”.

Een dergelijke regeling zou mede het grote voordeel hebben dat de in artikel

13, lid 5 — als bijzondere facilititeit — opgenomen bepaling, dat een verlies wel in aanmerking kan worden genomen in het geval dat het lichaam waarin is deelgenomen wordt ontbonden, volledig zou kunnen vervallen. Dit zou hierom een belangrijke verbetering zijn, omdat de betreffende bepaling in lid 5 stoelt op een volkomen ander uitgangspunt dan waarop de regeling van de deelnemingsvrijstelling beginselmatig is gebaseerd. Daar komt verder nog bij dat in dit lid 5 gewerkt wordt met het volkomen onbepaalde begrip „het voor de deelneming opgeofferde bedrag” en dat de gehanteerde berekeningsmethode op zich tot volkomen onlogische — zowel beduidend te hoge als beduidend te lage — uitkomsten kan leiden.

Als meer algemene motivering voor een ruimere regeling op het punt van de verrekening van verliezen op deelnemingen zou ik er nog op willen wijzen dat een regeling ter voorkoming van dubbele belasting op de grondslag van de zogenaamde deelnemingsvrijstelling naar haar aard reeds inhoudt dat geen verrekening mogelijk is in het geval dat de moeder een „zelfstandig verlies” heeft en de dochter een positief fiscaal resultaat. Daaraan nog toe te voegen een principieel niet te motiveren beperking van de verliescompensatie in de andere richting — waaronder dan te verstaan het niet tot verrekening toelaten van negatieve verlengstukwinst van bij de dochter niet gecompenseerd verlies — maakt de afstand tussen de deelnemingsvrijstelling en de van toepassing zijnde regeling bij het aangemerkt kunnen worden als een „fiscale eenheid” onnodig groot. Hierbij dient men vooral in aanmerking te nemen dat deze laatste regeling, waarbij compensatie van winsten en verliezen in beide richtingen mogelijk is, slechts wordt toegestaan in het geval dat een NV of BV die binnen het rijk is gevestigd, in het bezit is van alle (of nagenoeg alle) aandelen in een andere zodanige vennootschap.

De in lid 1 van artikel 13 opgenomen eis van onafgebroken bezit sedert het begin van het jaar (het zogenaamde „aanaalbezit”) past niet bij het principiële uitgangspunt. Het is dan ook jammer dat deze eis, die ook in het Besluit Vpb'42 werd gesteld en in de toen getroffen regeling wel zinvol was, in de Wet Vpb'69 is overgenomen. Veel materiële bezwaren voor de belastingplichtige zal deze incorrectheid in de regeling overigens wel niet opleveren. Bij de tussen partijen ingeval van verkoop van een deelneming te treffen bijzondere regelingen is het zeer wel mogelijk om het nadeel dat aan deze eis verbonden zou kunnen zijn, te ontgaan.

1) In het artikel: De deelnemingsvrijstelling in de Ontwerp-Wet op de Vennootschapsbelasting 1960, opgenomen in MAB, 26e jaargang februari 1962, no. 2.

Bovendien heeft de minister bij het mondelinge overleg, voor het geval er sprake is van een uitbreiding van een reeds bestaande deelneming, zich „bereid verklaard” voor te schrijven dat het begrip „deelneming” in de zinsnede „voordelen uit hoofde van die deelneming” wordt uitgelegd in de zin van het belang (in de dochtermaatschappij). Als dan zal ook een dividend dat wordt ontvangen op in de loop van een jaar als blijvend bezit verworven nieuwe aandelen onder de deelnemingsvrijstelling vallen²⁾. Ik vestig er in het bijzonder nog de aandacht op dat hier, anders dan in de Wet zelf een veel ruimer materieel criterium wordt gehanteerd.

De in artikel 13, lid 4 opgenomen regeling inzake de met een deelneming verband houdende kosten brengt een belangrijke verruiming van de vrijstelling. Bedoelde kosten kunnen thans in aftrek worden gebracht indien en voor zover aannemelijk is dat zij middellijk dienstbaar zijn aan het behalen van binnen het rijk belastbare winst. Dit komt er op neer dat de verlengstukwinst die stamt uit binnenlandse deelnemingen volledig, of zoals men het veelal noemt bruto, onder de werking van de vrijstelling komt. De verruiming ligt volkomen in de lijn van de in de Wet Vpb'69 gevolgde principiële opzet van de deelnemingsvrijstelling. Hierbij dient wel bedacht te worden dat bij deze opzet in beginsel met betrekking tot het begrip deelneming het functionele criterium als uitgangspunt is genomen. Indien en voor zover aandelenbezit, dat functioneel het karakter van een belegging heeft, ten gevolge van het, ter wille van de eenvoud bij de uitvoering, opnemen van een formeel kwantitatief criterium, mede onder de werking van de vrijstelling wordt gebracht, houdt de verruiming voor de in aftrek te brengen kosten in, dat het bedrag van de principieel feitelijk niet te motiveren deelnemingsaftrek belangrijk toeneemt.

Ik hoop met deze summier toelichting in de eerste plaats duidelijk te hebben gemaakt dat de in het Besluit Vpb'42 opgenomen kostenregeling een principieel niet te motiveren beknotting van de deelnemingsvrijstelling inhield in die gevallen dat er sprake was van een deelneming in functionele zin. En in de tweede plaats dat de in de Wet Vpb'69 opgenomen kostenregeling op zich de relatieve grootte van de principieel niet te motiveren vrijstelling voor aandelenbezit dat functioneel het karakter van belegging heeft en toch onder de deelnemingsvrijstelling wordt gebracht, belangrijk doet toemenen. Dit kostenaspect zal dan ook bij een beoordeling of en in hoeverre de in de Wet Vpb'69 opgenomen regeling voor de deelnemingsvrijstelling tot bevredigende resultaten leidt van bijzondere betekenis zijn. Voor de grensafbakening tussen belegging en deelneming wordt in de Wet Vpb'69 de lage kwantitatieve norm van

5% aandelenbezit gehanteerd. In het besluit Vpb'42 was deze norm gesteld op 25% aandelenbezit. Volkomen terecht was in het Besluit Vpb'42 en is ook in de Wet Vpb'69 een voorziening getroffen om aandelenbezit dat beneden de kwantitatief gestelde norm blijft, doch functioneel het karakter van een deelneming heeft, toch onder de werking van de deelnemingsvrijstelling te brengen. In de Wet Vpb'69 is deze voorziening getroffen door aan de minister van Financiën de bevoegdheid te delegeren een aandelenbezit dat de in de wet gestelde kwantitatieve norm niet haalt, met een deelneming gelijk te stellen, (Zie artikel 13, lid 8). De minister heeft op zijn beurt deze bevoegdheid gedelegeerd aan de aanslag regelende inspecteur. Deze delegatie is opgenomen in artikel 4 van de Uitvoeringsbeschikking Vennootschapsbelasting, 1971 3). Het betreffende artikel luidt als volgt:

„Een aandelenbezit of een bezit aan bewijzen van deelgerechtigdheid, dat geen deelneming vertegenwoordigt, wordt voor de toepassing van artikel 13 van de wet met een deelneming gelijkgesteld indien, hetzij het aanhouden van dat bezit in de lijn ligt van de normale uitoefening van de door de belastingplichtige gedreven onderneming, hetzij met het verwerven daarvan het algemene belang gediend is geweest”.

Ik heb er reeds op gewezen dat ook in het Besluit Vpb'42 een voorziening van gelijke strekking was opgenomen. Dit betekent dat de verruiming van de deelnemingsvrijstelling die voortvloeit uit de verlaging van de kwantitatieve norm van 25% tot 5% veel minder spectaculair is dan op het eerste gezicht lijkt. Immers in de zone van aandelenbezit tussen 5% en 25% kan gevoegelijk worden aangenomen dat ook onder het Besluit Vpb'42 met vrucht een beroep op toepassing kon worden gedaan in die gevallen dat er functioneel bezien ook daadwerkelijk sprake was van een deelneming en niet van een belegging. Voor al die gevallen — ik noem ze maar reële gevallen van deelneming — heeft de normverlaging tot 5% niet anders dan zeer grote voordelen; voor de belastingplichtige geen extra werk om de volkomen gerechtvaardigde aanspraak op vrijstelling te verkrijgen en voor de belastingadministratie eveneens het verlost worden van veel onnodige administratieve rompslomp.

In de Nota Algemene Herziening zien we dan ook, in duidelijke samenhang met het vorenstaande, de volgende motivering voor de normverlaging naar voren gebracht:

„In de eerste plaats wordt, in de lijn van de bestaande feitelijke situatie, voorgesteld het wettelijk deelnemingspercentage van 25 te verlagen tot 5”⁴⁾.

Alhoewel de gegeven motivering wel zeer sterk en naar mijn mening ook wat al

te sterk suggereert dat de verlaging van de kwantitatieve norm geen of nauwelijks enige materiële betekenis heeft, moet ik er toch wel op wijzen dat een dergelijke conclusie zeker niet gerechtvaardigd is. Er wordt immers in feite bij de uitspraak, zeer voorzichtig en zoals we nog nader zullen zien ook zeer terecht, een indirect geformuleerd voorbehoud bij gemaakt door de normwijziging als een, *in de lijn* van de bestaande feitelijke situatie liggende, aanpassing aan te dienen. Of men zich bij deze voorzichtige formulering voldoende bewust is geweest in welke omvang de normverlaging zou leiden tot principieel niet te motiveren uitwassen is uiteraard een heel andere vraag.

In de eerste aflevering van dit artikel heb ik onder het hoofd „Wanneer is sprake van een deelneming?” duidelijk het als objectieve uitspraak bedoelde oordeel gegeven dat de wetgever zich kritisch zal moeten afvragen welke uitwassen inherent zijn aan een voorgenomen regeling. Bij de keuze van de uiteindelijke regeling zal op gepaste wijze met deze kritische analyse rekening moeten worden gehouden. Vanzelfsprekend betekent dit niet dat een optimale regeling geen uitwassen in de ruime zin van „strijdig met de principiële doelstelling” zou mogen inhouden. Een optimale regeling zal steeds — en dat geldt wel in zeer bijzondere mate op het terrein van de belastingwetgeving — de resultante moeten zijn van onder meer principiële rechtlijnigheid, rechtvaardigheid en doelmatigheid bij de uitvoering. In de doelmatigheid acht ik in de algemeenheid zeer zeker mede begrepen het bij het heffen van belastingen zo belangrijke aspect van de controleerbaarheid. Het streven naar een optimale regeling betekent niet alleen dat bij de invoering van de regeling van de gereede verwachting moet worden uitgegaan dat de uitwassen binnen de aan een compromis-oplossing nu eenmaal eigen zijnde, tolerabele grenzen zullen blijven. Het betekent tevens dat de wetgever er bij voortdurende op zal moeten toezien of en in hoeverre een eenmaal ingevoerde regeling in de praktijk ook werkt conform de verwachtingen die men bij de opzet ervan had. Dat dit wel zeer in het bijzonder moet gebeuren op het terrein van de belastingwetgeving spreekt welhaast vanzelf. Op grond van deze waarneming van de praktische werking — voorwaarde voor een dynamische belastingwetgeving — zal de wetgever zich moeten bezinnen op de vraag of de wetgeving moet worden aangepast. Behalve de mate waarin de tolerabel geachte grens wordt overschre-

2) Deze passage is opgenomen in het Verslag van het mondelinge overleg (Stuk 6000 Nr. 25 Zitting 1968-1969) in het antwoord op vraag 63 op blz. 22.).

3) Beschikking van 1 september 1971 (Stc. 1971, 169).

4) Nota Algemene Herziening (Stuk 5380, 6000 Zitting 1959-1960) blz. 15, l.k.

den, zullen bij het nemen van deze beslissing een rol spelen of het „bijstellen” van de getroffen regeling — zowel wetstechnisch als qua uitvoering — met een eenvoudige dan wel zeer gecompliceerde oplossing bereikt kan worden en of het — zeer zeker uitermate belangrijke — aspect van de volgtijdige rechtszekerheid niet wat al teveel geweld wordt aangedaan. Wel dacht ik er — gezien de wel wat te trage ontwikkeling die onze belastingwetgeving op het punt van het dichten van lekken, alsook op het punt van aanpassing in omgekeerde richting, in het verleden heeft gekenmerkt — er op te mogen wijzen dat in het bijzonder het begrip „rechtszekerheid” niet al te eufemistisch moet worden gehanteerd. De marge tussen „rechtszekerheid” en „zekerheid van onrecht” is een zeer subtiel!

Terugkerend tot de verlaging van de kwantitatieve norm van 25% in het Besluit Vpb'42 tot 5% in de Wet Vpb'69 kan nu zonder meer de conclusie worden getrokken dat, binnen de zone van 5% tot 25% aandelenbezit, in die gevallen dat het aandelenbezit de functie van belegging heeft, zonder meer ook aanspraak op de deelnemingsvrijstelling wordt verkregen. Het wezenlijke effect van deze principieel niet gemotiveerde aftrek wordt nog belangrijk vergroot — ik wees daar reeds op — door de gewijzigde regeling inzake de kostenafrek bij deelnemingen. Ik zou dit nog wat willen verduidelijken door er op te wijzen dat een dergelijke normverlaging van 25% tot 5% onder de werking van het Besluit Vpb'42 belangrijk minder nadelig effect voor de belastingheffing zou hebben opgeleverd dan nu het geval is. De omvang van de principieel niet gemotiveerde uitwas zou, bij een normverlaging onder het Besluit, in zeer belangrijke mate getemperd zijn door de bepaling die in artikel 15 van het Besluit was opgenomen dat met bedrijfskosten die verband houden met vrijgestelde winstbestanddelen geen rekening wordt gehouden. Tot deze kosten behoorden ook de rentekosten op vreemde middelen waarmee het aandelenbezit werd gefinancierd. Verder moet worden bedacht dat voordelige koersverschillen op aandelenbezit onder het Besluit niet onder de deelnemingsvrijstelling vielen, wat in de Wet Vpb'69 wel het geval is.

De lezer mag uit het vorenstaande zeker niet concluderen — ik wil dat nog wel eens categorisch stellen om vooral niet te worden misverstaan — dat ik ook maar enig bezwaar heb tegen de verlaging van de kwantitatieve norm tot 5%, tegen de verruiming van de vrijstelling tot alle positieve voordelen of tegen de wijziging in de kostenafrek. Bezien vanuit de gezichtshoek van de reële deelnemingen — en daar is de regeling in haar werking in de eerste plaats voor bedoeld — zijn dit evenzo vele verbeteringen.

Wel moet de conclusie van de lezer deze zijn — een conclusie waarvan hij te

recht zal zeggen dat hij die reeds uit het opschrift van het artikel had getrokken — dat ik de regeling te ruim vind. En dan te ruim, dat zal uit mijn betoog wel duidelijk zijn geworden, niet in de enge betekenis van principieel te ruim, maar ook te ruim vanuit de veel toleranter toets die naar mijn mening voor een kritische beoordeling moet worden aangelegd. De toets namelijk of ook bij het in aanmerking nemen van alle overwegingen die bij het treffen van een regeling een rol spelen, en waarbij ik dan in het bijzonder ook denk aan eenvoud in de wetgeving en doelmatigheid bij de uitvoering en controle, er sprake is van belangrijke uitwassen die bij een grotere mate van zorgvuldigheid in de wetgeving tamelijk eenvoudig hadden kunnen worden vermeden.

Ter afronding van dit artikel, waarin ik, naast een analytische behandeling van de wijzigingen in de deelnemingsvrijstelling, tegen de achtergrond van die analyse mijn kritiek op de te ruime inhoud wilde motiveren, wil ik nog iets meer nauwkeurig aangeven waar die ruimte ligt en hoe dat te corrigeren zou zijn.

Waar ligt in concreto die niet te motiveren ruimte en hoe is deze te corrigeren?

Zeer algemeen aangegeven ligt de niet te motiveren ruimte zoals is gebleken in het mede onder de vrijstelling brengen van aandelenbezit dat de functie van belegging heeft.

Het is interessant dat deze kwesties in de algemeenheid bij de behandeling van het wetsontwerp in de Tweede Kamer aan de orde is geweest. Dit blijkt uit het volgende citaat uit de Memorie van Antwoord:

„Verschillende leden stellen de vraag waarom bij de regeling van de deelnemingsvrijstelling een formeel criterium en niet een materieel criterium is gebezigd. Zij menen dat de suggestie in het *Weekblad voor Fiscaal Recht* van 28 januari 1961, no. 4539, een goede oplossing zou zijn teneinde zowel aan het reële verlangen naar een formeel criterium als aan dat naar een materieel criterium te voldoen. Deze suggestie komt er op neer dat het begrip deelneming materieel wordt omschreven in deze zin, dat een deelneming in een vennootschap aanwezig is, indien de aandelen worden aangehouden ter wille van de betrekkingen tussen het bedrijf van de belastingplichtige en het bedrijf van de andere vennootschap; hieraan wordt echter toegevoegd dat een belang van 5 pct. of meer van het nominaal gestorte kapitaal van een vennootschap als een deelneming wordt beschouwd, tenzij blijkt dat de aandelen als een belegging worden aangehouden.

De ondergetekenden wijzen er allereerst op dat deze suggestie er van uitgaat, dat ook in de binnenlandse verhoudingen een participatie boven 5 pct. van de deelnemingsvrijstelling kan worden uitgesloten. Hiertoe achten de ondergetekenden geen reden aanwezig, mits kan worden tegengegaan dat zowel de deelnemingsvrijstelling door het deelnemende lichaam als de speciale faciliteiten voor beleggingsinstellingen door het lichaam waarin de

belegging wordt aangehouden, kunnen worden genoten”5).

Ik kan niet anders zeggen dan dat dit een weinig bevredigend antwoord van de bewindslieden is geweest en dat de regeling die uiteindelijk uit de bus is gekomen, zeer onbevredigend is. Een regeling waarbij voor binnenlandse deelnemingen uitsluitend het formele criterium van 5% aandelenbezit wordt gehanteerd, terwijl dit criterium van 5% voor buitenlandse deelnemingen is voorzien van het voorbehoud: „tenzij aannemelijk is dat de aandelen als belegging worden aangehouden”.

Met name kan men de vraag stellen of de bewindslieden — misschien teveel in de ban van de fiscale problematiek der beleggingsinstellingen — zich wel voldoende gerealiseerd hebben dat institutionele beleggers als verzekeringmaatschappijen en spaarbanken, die niet onder de fiscale kwalificatie van „beleggingsinstellingen” vallen, praktisch door die 5%-norm een vrijbrief kregen aangeboden om geen belasting meer te behoeven betalen.

Deze institutionele beleggers toch krijgen uit hoofde van hun maatschappelijke functie zeer grote vermogens toevertrouwd in de vorm van vreemd vermogen. Over dit vreemde vermogen moeten zij direct of indirect (bij de levensverzekeringmaatschappij via de dotatie bij de berekening van de premiereserve) rente vergoeden, die — terecht — bij de berekening van de fiscale winst in aftrek komt. De winstbron of één van de winstbronnen (bij de verzekeringmaatschappij) is de marge tussen de opbrengst die zij bij belegging van de hun toevertrouwde middelen maken en de rente die zij over die toevertrouwde middelen moeten vergoeden. De op de vreemde middelen vergoede rente staat dus in duidelijke causale relatie met de opbrengsten die uit de beleggingen worden genoten.

Bij deze instellingen is het een normaal beeld dat het vreemde vermogen ligt tussen 90% en 100% van het totale vermogen, met dus als gevolg dat de beleggingen voor méér dan 90% met rentedragend vreemd vermogen worden gefinancierd. Bij belegging in aandelen en het daarbij zorgen dat aan de formele voor deelneming gestelde 5%-norm wordt voldaan, heeft dit op grond van de deelnemingsvrijstelling tot effect, dat de bruto-voordelen die dit aandelenbezit opleveren, bij de fiscale winstberekening in aftrek kunnen worden gebracht.

De conclusie lijkt dan ook gerechtvaardigd dat deze instellingen, binnen de grenzen van een volkomen verantwoord

5) Memorie van Antwoord (Stuk 6000, Nr. 9, Zitting 1962-1963) blz. 26 r.k. De verwijzing in het opgenomen citaat naar het *Weekblad voor Fiscaal Recht* heeft betrekking op het in het betreffende nummer opgenomen artikel van J. F. M. Giele, De deelnemingsvrijstelling in het ontwerp Vennootschapsbelasting.

vermogensbeheer, een zodanig deel van de hun toevertrouwde gelden in 5%-aandelenpakketten kunnen beleggen, dat de uitkomst van hun fiscale winst als gevolg van — principieel volkomen misplaatste — deelnemingsvrijstelling steeds nihil zal gaan worden.

Hier is wel heel duidelijk sprake van een niet alleen principieel ongemotiveerde, maar tevens — gezien de hoogte van de bedragen waar het om gaat — van een vanuit een oogpunt van rechtvaardige belastingheffing zo wezenlijk belangrijke uitwas dat deze wel noodzaakt tot aanvullende voorschriften.

De meest bevredigende oplossing lijkt mij persoonlijk, dat zo integraal mogelijk aan het ongemotiveerd op grond van de deelnemingsvrijstelling claimen van aftrek voor aandelenbezit dat de functie van belegging heeft, paal en perk zou worden gesteld. De oplossing hiervoor zou kunnen zijn dat, bij handhaven van het 5%-criterium, daaraan een soortelijke voorbehoudsclausule zou worden toegevoegd zoals in artikel 13, lid 7 is opgenomen voor de buitenlandse deelnemingen. De toevoeging dus: „tenzij aanmerkelijk is dat de aandelen of de bewijzen van deelgerechtigdheid in een fonds voor gemene rekening als belegging worden gehouden”.

Naast het zo noodzakelijke effect dat daardoor over de hele linie aan de niet gemotiveerde uitholling van de deelnemingsvrijstelling paal en perk wordt gesteld, heeft dit nog het aantrekkelijke dat er geen discriminatie meer bestaat tussen de behandeling van buitenlandse en binnenlandse deelnemingen.

Met betrekking tot de uitvoering brengt een regeling, waarbij het formeel lage 5%-criterium wordt aangevuld met

het vermelde voorbehoud, m.i. geen al te grote bezwaren met zich mede. Zeker niet wanneer men — zoals toch geboden is — zekere bezwaren die een dergelijke regeling met voorbehoudsclausule bij de uitvoering met zich meebrengt, afweegt tegen de omvang van de uitholling die bij de thans bestaande regeling in het geding is.

Met betrekking tot zekere bezwaren bij de uitvoering wil ik er nog wel op wijzen dat deze veel minder groot zijn bij het werken met een lage kwantitatieve norm (de 5%-norm) met voorbehoudsclausule, dan bij een hoge kwantitatieve norm (bijv. een 25%-norm) met de aanvullende faciliteit dat aandelenbezit beneden deze norm, met toestemming van de minister (of de inspecteur) onder de werking van de deelnemingsvrijstelling wordt gebracht in de gevallen dat er toch sprake is van een reële deelneming op grond van het functionele criterium.

De lage normstelling heeft tot gevolg dat er bij de uitvoering alléén werk voor de belastingadministratie (en dan ook voor de belastingplichtige) uit voortvloeit, wanneer de belastingadministratie, met inachtneming van het relatieve belang waar het om gaat, de belastingplichtige niet wil volgen in het aanmerken van aandelenbezit als deelneming. De belastingplichtige zorgt in de eerste plaats reeds voor de „voorselectie”, waarbij mede als een zekere waarborg voor een aanvaardbare voorselectie zal werken, dat bij aandelenbezit dat als belegging wordt aangemerkt, anders dan bij aandelenbezit dat als deelneming wordt aangediend, verliezen die eventueel op het aandelenbezit worden geleden, bij de fiscale winstberekening als aftrekpost in aanmerking komen.

Heel anders ligt de situatie bij het hanteren van een hoge kwantitatieve norm

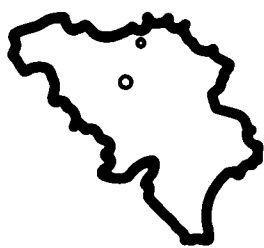
met uitloop-faciliteit. Hier krijgen we het duidelijke ondoelmatigheids-effect van een stroom van verzoeken aan de belastingadministratie (en tevens extra werk voor de belastingplichtige) om de reële gevallen van deelneming die niet onder de hoge kwantitatieve norm vallen, toch onder de deelnemingsvrijstelling geplaatst te krijgen. Zonder meer is dus duidelijk dat het hanteren van een lage norm geboden is.

Als subsidiaire oplossing — een oplossing die ik persoonlijk verre achterstel bij de oplossing die ik in het voorgaande heb bepleit — zou men voor het beperken van de uitholling van de deelnemingsvrijstellingen met name genoemde typen van de bedrijven, waartoe dan in de eerste plaats de levensverzekeringsmaatschappijen en de spaarbanken behoren, maar waar mogelijk ook nog andere typen van bedrijven aan zullen moeten worden toegevoegd, van de deelnemingsvrijstelling kunnen uitsluiten, behoudens voor zover er sprake is van een reële deelneming.

Ik wil dit artikel besluiten met de wens uit te spreken dat de wetgever op zo kort mogelijke termijn de geijkte maatregelen zal nemen om aan de uitholling van de deelnemingsvrijstelling paal en perk te stellen. Naarmate men hier langer mee wacht zal het verweer op grond van aantasting van de rechtszekerheid sterker worden. Dit heeft de ervaring in het verleden, wanneer het er om gaat door wetswijziging niet te motiveren uitwassen te corrigeren, wel heel duidelijk geleerd; en dan gaan mijn gedachten onwillekeurig uit naar alles wat er zich heeft afgespeeld bij de wijzigingsvoorstellen met betrekking tot de egaliseringsreserve voor levensverzekeringsmaatschappijen.

(slot)

A. L. Brok

Belgische kroniek

Inflatie, landbouwprijzen en soberheid

J. STOCKX*

Het is opmerkelijk hoe in het gehele debat over inflatie en inflatiebestrijding zo weinig aandacht wordt besteed aan datgene wat de huidige inflatie in België en in geheel Europa typeert: de prijsstijging van de producten van agrarische oorsprong.

Reeds bij een oppervlakkig onderzoek

blijkt dat de snelle prijsstijging in het tweede halfjaar van 1972 in abnormaal ruime mate te wijten was aan een aantal klimatologische en landbouwtechnische verschijnselen die in feite weinig te maken hebben met economie en conjunctuur, in de betekenis die deze begrippen hebben in onze post-agrarische,

geïndustrialiseerde maatschappijen.

Zo blijkt dat de stijging der consumptieprijzen voor ruim één derde tot meer dan de helft toe te schrijven was aan

* De auteur is medewerker van de Centrale Economische en Statistische Afdeling van de Kredietbank te Brussel.

Prijsstijging op jaarbasis in de periode juni-december (in %)

	totale prijsstijging	prijsstijging voedingsmiddelen	wegingscoëfficiënt voeding in index	aandeel prijsstijging voeding in totale prijsstijging	prijsstijging exclusief voeding
	(1)	(2)	(3)	(4)	(1-4)
België	7,3	10,0	30,0	3,0	4,3
Nederland	6,7	9,9	32,2	3,2	3,5
Duitse Bondsrepubliek	6,2	6,4	39,9	2,6	3,6
Frankrijk	8,1	9,6	31,2	3,0	5,1
Italië	8,7	10,7	43,3	4,7	4,0
Verenigd Koninkrijk	7,9	9,1	25,1	2,3	5,6

de prijsstijging van de voedingswaren (zie tabel). In België speelden hierbij vooral de prijzen van aardappelen, rundvlees, varkensvlees en suiker een rol. In de gehele stijging met 6,9% van het officiële indexcijfer der consumptieprijzen van februari 1972 tot februari 1973 was alléén reeds de stijging der aardappelprijzen (met 108%) voor 1,4% verantwoordelijk. Bovendien is ook de prijsstijging van niet-voedingswaren, die relatief matig bleef tot september 1972, maar daarna aanmerkelijk versnelde, grotendeels toe te schrijven aan de prijsevolutie van agrarische grondstoffen: wol, katoen, leder. De prijzen van het deelindexcijfer der niet-voedingswaren, die tijdens de laatste zes maanden met méér dan 10% op jaarbasis stegen, behoren bijna alle tot de rubrieken textiel en schoeisel.

Deze evolutie op het vlak der consumptieprijzen vindt men nog veel duidelijker terug bij de groothandelsprijzen. Waar het accres van het algemene indexcijfer (IRES) in de periode juli 1972 tot februari 1973 11% op jaarbasis bedroeg, stegen in dezelfde periode de prijzen van plantaardige landbouwproducten met 26%, van textielgrondstoffen met 90%, van leder met 39% en van hout met 14%, telkens op jaarbasis.

Volgens landbouwspecialisten is deze stormachtige prijsontwikkeling toe te schrijven aan een bijzonder ongelukkige samenloop van omstandigheden. Zonder hierop in detail in te gaan (elk produkt heeft zijn eigen geschiedenis) kunnen als belangrijke oorzaken worden aangestipt: de slechte zomer van 1972 in de EG, de ongunstige productiefase in de varkens- en rundveecyclus na de relatief lage prijzen in 1970 en 1971, het wegblijven van de anjovis in de Peruaanse viswateren (vismeel is veevoeder), de Japanse mode-rage naar wol, het uitstel van slachten van Australische schapen en Argentijns rundvee met het oog op productie-uitbreiding, en de daaruit voortvloeiende prijsstijging van leder. Voor landen buiten de EG waren er dan nog de misoogsten van granen in Rusland en de structurele problemen met suiker en koffie ten gevolge van de te langdurige monocultuur in Cuba en Brazilië.

Bij al deze oorzaken zijn enkele van min of meer structurele aard. Zo zal het nog wel enkele jaren duren vooraleer het rundvleesaanbod aan de snel stijgende vraag kan voldoen. Met de hout-

productie is het veel ernstiger gesteld en volgens sommige specialisten is dit tot nog toe de enige agrarische sector waar de problematiek van de Club van Rome zich geleidelijk begint voor te doen: verdere woudontginning in het huidige tempo en volgens de huidige methodes moet stilaan tot desastreuze gevolgen leiden. Toch doet het mondiale aspect van de huidige schaarste aan landbouwproducten spontaan de vraag oproepen of niet in de gehele agrarische sector de toekomst van Meadows is begonnen.

Hoe dan ook, op basis van voorgaande vaststellingen kunnen enkele beschouwingen worden geformuleerd m.b.t. de huidige inflatie en het daarbij passend anti-inflatoire beleid.

1. Het gehele anti-inflatoire geslacht dat in zowat geheel Europa in stelling is gebracht sinds het tweede halfjaar van 1972, heeft nagenoeg geen aandacht gewijd aan het meest typische aspect van de huidige inflatie: de landbouwproducten. Verbijsterende vaststelling, waarvoor misschien de volgende verklaringen kunnen worden gezocht.

a. Het verschijnsel van landbouwschaarste is te simpel voor geleerde economen die zich graag vermeien in betalingsbalansoverschotten, „hot-money”-bewegingen, geldhoeveelheid, kredietexpansie en aanverwante even complexe als duistere oorzaken.

b. Het is politiek oninteressant voor werkgevers die liever over inkomensbeleid (lees: loonbeleid) praten, voor werknemersorganisaties die het graag hebben over uitbuiting en kapitalistische wanorde, voor landbouwersverenigingen die heel stilletjes zwijgen en voor de oppositie die liefst de enorme expansie van de overheidsuitgaven en de begrotingstekorten hekelt.

c. Het EG-landbouwbeleid is een heilige koe 1). De recente scherpe kritiek van commissielid A. Spinelli zal daaraan wel niets veranderen. De behoudende schrikmentaliteit van de EG-ministers van landbouw steekt wel schril af t.o.v. de pragmatische aanpak in de Verenigde Staten, waar de Nixon-administratie de meest revolutionaire wijziging heeft doorgevoerd in het VS-landbouwbeleid sinds de New Deal.

2. De huidige prijsstijging der landbouwproducten zal volgens landbouweconomen in de volgende maanden normaliter aanzienlijk vertragen en voor verscheidene produkten (o.m. aard-

appelen) kunnen drastische prijsdalingen worden verwacht. Zelfs voor de sectoren met structurele problemen (vnl. rundvlees) kan in de loop van 1973 enige ontspanning worden voorzien. Veel hangt af van „het mooie weer”, maar zelfs bij een onwaarschijnlijke herhaling van de ijzige zomer van 1972 kan nog een productie-uitbreiding worden verwacht. Hierdoor zal bijna automatisch het huidige stijgingstempo van de consumptieprijzen in de EG aanzienlijk vertragen. Succes zal te danken zijn aan het weer en aan de landbouwers, niet aan het anti-inflatoire beleid.

3. De huidige inflatie is niet-conjunctureel; dit blijkt onder meer uit de vergelijking van de prijsevolutie van niet-voedingswaren en diensten in 1972 t.o.v. 1970-1971 en uit het gehele conjunctuurklimaat dat 1972 kenmerkte. Naarmate de in 1972 aarzelend begonnen conjunctuurexpansie aan kracht wint, zal in 1973 en zeker in 1974 de inflatie van conjuncturele aard sterker worden. Het is mogelijk dat hierdoor de verwachte tragere prijsstijging in de landbouwsector wordt geneutraliseerd. Het gehele anti-inflatoire apparaat dat in Europa in werking is gesteld, ageert momenteel grotendeels naast de kwestie, maar kan wel een matigende invloed uitoefenen op de zich aankondigende conjuncturele inflatie.

4. Voor zover de huidige inflatie niet werd veroorzaakt door de schaarste aan landbouwproducten is zij van structurele aard. Beangstigend is hierbij dat deze structurele inflatie steeds groter blijkt te worden. Zij heeft o.i. vooral te maken met de moderne welvaartsstaat die hier in de jaren zestig tot volle bloei is gekomen.

De typische sfeer van de „consumptie-maatschappij” heeft een nagenoeg permanente vraag- en kosteninflatie tot gevolg, door de conjunctuurcycli heen. Aan de verbruikers worden dagelijks met de meest geraffineerde publiciteitsmethodes nieuwe behoeften voorgespiegeld, waaraan zo vlug mogelijk moet worden voldaan. Steeds sneller stijgende verbruiksbehoeften creëren vanzelfsprekend steeds grotere inkomensbehoeften. Niemand is tevreden, iedereen wil meer, zowel langs de uitgavenzijde als langs de inkomenszijde. En dan is er nog de overheid, die moet voldoen aan de overloze collectieve behoeften.

1) Er moet wel op worden gewezen dat dit beleid niet aan de oorzaak ligt van de huidige inflatie, en zelfs een sterke bumperfunctie vervulde tegen de prijsstijging op de internationale markten (suiker, tarwe, veevoeder enz.). Wel heeft het starre EG-landbouwbeleid belet een aangepaste anti-inflatoire prijspolitiek te voeren (bijv. door invoerliberalisatie), wat wel mogelijk ware in een systeem dat slechts gedeeltelijk op prijs-subsidiëring steunde en gedeeltelijk op rechtstreekse inkomenssubsidiering van de landbouwers.

Financiering milieubeheer

De redactionele commentaren van de heer Hoffman zijn meestal zo gezaghebbend, dat ze een belangrijke maatstaf vormen. In het redactionele commentaar getiteld „Financiering milieubeheer”, ter gelegenheid van het gelijknamige congres (ESB, 21 februari 1973), komen evenwel enkele passages voor bij de weergave van mijn betoog, die tot misverstand zouden kunnen leiden. Daarom zou ik graag enkele aanvullende notities willen geven, ter voorkoming daarvan.

De heer Hoffman stelt dat ik van het viertal instrumenten, te weten: 1. heffing; 2. collectieve eliminerende met retributie; 3. gerichte stimulering met subsidies voor research; 4. ruimtelijke ordening en (ruimtelijke) reallocatie, vooral het tweede aanbeveel en het vierde onderschat.

Ik heb verscheidene instrumenten behandeld, maar zag i.v.m. de ruimte af van een volledige behandeling van de overige. Er zij opgemerkt dat ik, zoals Hoffman ook vermeldt, het voorkomen en verminderen van verontreiniging primair heb gesteld. In verband met de complexiteit van de productieprocessen is er evenwel heel vaak nog geen schone of geen voldoende schone variant, zodat het vervuilde milieu moet worden gereinigd. In dat geval is collectieve eliminering met retributie („de vervuiler betaalt”) een uitstekend instrument.

Ik meen evenwel dat ik niet dit, maar het derde instrument als belangrijkste naar voren heb gebracht. Daarom is het ook juist als Hoffman stelt dat de motivering van mijn voorkeur voor het

Permanente vraaginflatie, aanhoudend hoge looneisen, prijsnelstijgende begrotingen . . . zullen wij deze groene druiden in een overigens mooie wijngaard er maar bij nemen, of zijn het de kankerbuilen van een zieltoegend systeem? Mocht de Club van Rome er helemaal naast zijn m.b.t. de nog beschikbare groeiereserves, dan zal het misschien de inflatie zijn die ons dwingt tot „creatieve soberheid”.

J. Stockx

tweede hem niet geheel overtuigde. Mijn aanbeveling van het derde instrument hangt samen met het volgende punt van kritiek dat door Hoffman (en op het congres door Pen) naar voren is gebracht. Het betreft het feit dat ik, *Goedhart citerende*, stelde dat thans t.a.v. de besteding van meer dan 50% van het gezamenlijk primair verdiende inkomen niet meer via de markt wordt beschikt. Ik concludeerde uit dit voorbeeld dat in onze maatschappij het collectieve overleg zelfs met betrekking tot onze gezamenlijke inkomensbesteding uitermate belangrijk is geworden.

De *systeembepalende* keuzen worden in toenemende mate via collectief overleg gedaan. Ook de inkomensvorming staat onder sterke invloed van het overleg. Dit is geen ontkenning van de betekenis van het prijsmechanisme bij productie- en consumptiebeslissingen, zoals ik reeds in een voetnoot bij het preadvies, ter voorkoming van misverstand, heb vermeld. Ik geef overigens gaarne toe, dat ik dat sterker had mogen zeggen dan in de betreffende voetnoot is gedaan.

Wél is het bedoeld als een *indicatie* voor het feit dat zelfs de inkomensvorming en -besteding al voor een belangrijk deel via collectief overleg tussen de sociaal-economisch machtige groeperingen plaatsvindt. Overigens zij erop gewezen dat o.a. ook bij het landbouwbeleid, de investeringen in woningen en wegen en door de ruimtelijke ordening de allocatie ook in andere gevallen niet primair via de markt plaatsvindt, terwijl deze ook bij andere sectoren door talrijke reguleringen niet vrij wordt gelaten. Dit duidt erop dat in onze maatschappijstructuur het bereiken van sociale doelstellingen via overheidsregulering en collectief overleg reeds duidelijk ingang heeft gevonden en dat derhalve voor het nieuwe sociaal-economische probleem: het oplossen van de milieuproblematiek, een vergelijkbare structuur voor de hand ligt. Dat voerde tot mijn voorstel om te komen tot een Nationale Raad voor Milieuvraagstukken, of — zo men wil —: een Nationale Saneringsraad voor het Milieu; zoals trouwens ook in de Rijnmond een Saneringscommissie bestaat met als

partijen: overheid, bedrijfsleven, deskundigen en actie-groepen.

Deze beschouwing hangt wel nauw samen met mijn mening dat ingrijpen via het prijsmechanisme niet het belangrijkste instrument is. Voor de duidelijkheid zij vermeld dat ik het wel belangrijk vind, omdat toch een groot deel van de allocatie via de markt plaats heeft en dat is naar mijn mening ook blijvend het geval. Het werkt evenwel in toenemende mate binnen door de overheid bepaalde grenzen en bepaalt niet zozeer zelf het systeem. Welnu, de milieuproblematiek is dermate complex (consequenties via voedselketens, cumulatieve processen, consequenties voor toekomstige generaties enz.) dat bijv. een heffing op een vervuilend produkt wellicht leidt tot substitutie naar een schoner produkt, maar waarvan het productieproces wellicht niet schoner is. Een hoge substitutie-elasticiteit zegt dus op zich zelf nog niets, zonder nadere informatie omtrent het produkt en de productieprocessen. Voor de volledigheid zij vermeld dat natuurlijk ook de „inputs” van de productieprocessen gesubstitueerd kunnen worden, zoals het geval is bij vervanging van zwavelrijke door zwavelarme olie of aardgas. Deze wijziging werd evenwel meestal door verbod en overleg direct bereikt. Slechts zelden is alleen de heffing daarvoor gebruikt. Voorts is dit een van de weinige voorbeelden van geslaagde substitutie, althans tot nu toe.

Het belangrijkste doel van de heffing is evenwel de substitutie. Maar slechts wie een vreemde is op het gebied van de milieuproblematiek zal geloven dat er zo maar schone substituten voorhanden zijn, uitzonderingen daargelaten. En als die er wél zijn, dan is het de vraag of andere delen van de hele produktieketen niet net zo schadelijk zijn. Juist daarom meen ik dat het bovengenoemde derde instrument, te weten *gerichte stimulering met subsidies voor research*, zo belangrijk is. Een groot deel van de milieuverontreiniging zou kunnen worden opgeheven als de research beter gericht was. Via het prijsmechanisme wordt in onvoldoende mate signaal gegeven om tot andere productieprocessen en produkten te komen. Daarom is meer stimulering, via gecontroleerde research, van de substitutie nodig. Daar waar heffingen wel een goed signaal zijn, moeten ze uiteraard worden toegepast. Daarover mag geen twijfel bestaan. Voorts is naast substitutie een mentaliteitswijziging nodig (weggoen op straat kan met elk produkt).

Het prijsmechanisme kan dus wel degelijk ingeschakeld worden — ik heb dat in het geheel niet ontkend —, maar werkt minder direct en doelgericht. Colin Clark zegt over het werken met het prijsmechanisme: „But can you say that this is a valid method of control in matters where you may have to wait two centuries before all the consequences of a decision are apparent”. Hoewel Clark hierbij stel-

Boeken nieuws

Prof. Dr. H. J. Kuhlmeijer: *Commerciële beleidsvorming*. Stenfert Kroese NV, Leiden, 1972, 285 blz., f. 42,50.

Over de afzetproblematiek van ondernemingen zijn na de oorlog heel wat boeken verschenen. Dit boek is een van de vele. Al lezende heb ik mij afgevraagd wat dit omvangrijke werk onderscheidt van de andere. Ik geloof dat het vooral een samenvatting is van wat er in de laat-

lig overdrijft, geloof ik dat het prijsmechanisme voor de *milieuproblematiek op macro-schaal* — ik sprak steeds van systeem-bepalende keuzen — niet het *belangrijkste* instrument is. Wél kan het zeer belangrijk zijn op *lagere niveaus*. Het *systeem als zodanig* moet echter door middel van de „politieke” weg worden gewijzigd.

Het bereiken van de door mij bepleite „milieubesparende groei” vereist een snelle, geïntegreerde en directe aanpak, waarbij *geen enkel instrument*, ook niet de heffing en de ruimtelijke ordening, kan worden gemist. Dat neemt niet weg dat ik een voorkeur heb voor het derde instrument, omdat dat *direct* werkt en sneller doel treft, dus de substitutie beter bewerkstelligt.

J. G. Lambooy

Naschrift

Prof. Lambooy geeft met behulp van het bovenstaande ingezonden stuk een nuttige toelichting op zijn preadvies *Milieubeheer als allocatievraagstuk*. Deze toelichting is vooral nuttig omdat dit refereert tot misverstanden aanleiding gaf t.a.v. de hierboven door Prof. Lambooy aangehaalde punten.

Overigens moet ik toegeven dat ook mijn redactioneel commentaar tot misverstand kan leiden. Ik schreef namelijk dat Prof. Lambooy van de instrumenten voor een doeltreffend milieubeheer het meest voelt voor het „tweede instrument” (collectieve eliminering met retributie). Zoals uit de hierop volgende zinnen in mijn commentaar blijkt, had hier „derde instrument” (gerichte stimulering) moeten staan. Prof. Lambooy's motivering voor de gerichte stimulering overtuigde mij dus niet geheel. Het ingezonden stuk neemt evenwel veel van mijn bezwaren hiertegen weg.

L.H.

ste decennia op dit gebied is verschenen. Nieuwe eigen theorieën zal men er niet in aantreffen; wel allerlei methodieken die door verschillende schrijvers zijn gebracht en die hier verkort zijn weergegeven en met elkaar zijn vergeleken. Dit maakt het boek bij uitstek geschikt voor leer- of studieboek.

Het werk valt uiteen in vier delen. Meer dan 80 bladzijden zijn gewijd aan het inleidende deel. Het tweede deel behandelt de markt en de vraag, waarin onder andere het kopersgedrag, de omvang en de samenstelling van de vraag worden behandeld. Het meer dan 100 bladzijden tellende derde deel gaat uitvoerig in op de voornaamste marketinginstrumenten en tenslotte doet de schrijver een poging om tot een integratie van het marketingbeleid te komen, waarna het boek met een eerder gepubliceerd opstel over de ontwikkeling van de marketinggedachte besluit.

In het inleidende deel is vooral het hoofdstuk over wat marketing inhoudt interessant. Als wij marketing zien als een belangrijke bedrijfsfunctie, gericht op de afzet en de afzetbevordering, dan krijgen wij te maken met een reeks van factoren. Deze hebben betrekking op het marktgebeuren (markten, afnemers, koopgedrag, concurrentie, distributiekanaalen) en op de actieve benadering van het marktgebeuren dat men de afzetinstrumenten zou kunnen noemen (produkt(en), distributiemethoden, verkoop, reclame, service, prijs). De hoofdfuncties van de marketing zijn, aldus Kuhlmeijer, de behoeften opsporen, vraag verwerven, orders uitvoeren en op een voor de afnemers bevredigende wijze voorzien in de vraag.

Wat in het genoemde hoofdstuk ook ter sprake komt is de „marketing-conceptie” of marketing-gedachte. Deze visie op de marketing houdt in dat de behoeften van de afnemers fundamenteeler zijn dan de producten van de onderneming, die op een bepaald moment in die behoeften voorzien. In de ontwikkeling van de marketing kan men een aldoor verdergaande vermaatschappelijking aantreffen. Vóór 1930 was de marketing in de westerse wereld productie-georiënteerd, in de depressieperiode tussen 1930 en 1940 verkoop-georiënteerd, in de naoorlogse periode tot 1965 zien wij een gerichtheid op afnemer en markt en sindsdien is er een marketing die in een

maatschappelijk kader plaatsvindt. Hoewel deze ontwikkeling met de genoemde indeling in vierën aardig in beeld is gebracht, zou ik haar in haar algemeenheid toch niet graag op deze manier willen omschrijven. Daarvoor zijn er teveel overlappingsen.

Teneinde deze recensie niet teveel te doen uitlopen, sla ik de overige hoofdstukken van het inleidende deel over. Overigens met uitzondering van het begrip „marketing-mix”, dat wordt omschreven als het afzetbeleid in een concrete situatie, waarbij alle afzetinstrumenten een functie vervullen. Het tweede deel van het boek is gewijd aan de markt en de vraag. Het geeft een analyse van de aard van de vraag, de omvang van de vraag en de samenstellende bestanddelen van de vraag (marktsegmentatie). Veel aandacht wordt geschonken aan het kopersgedrag en het motievenonderzoek. Verschillende technieken en methoden worden beschreven. Bij de marktsegmentatie wordt rekening gehouden met socio-economische factoren, zoals leeftijd, geslacht enz., met geografische factoren (stad, land, klimaat), met factoren die het kopersgedrag bepalen (conservatief, vooruitstrevend) en met de adoptiesnelheid van nieuwe of verbeterde producten (koplopers, achterblijvers).

De kern van het boek is ongetwijfeld het derde deel, de beschrijving van de voornaamste marketinginstrumenten. Van groot belang is het produkt- en assortimentbeleid en de daarmee samenhangende produktcyclus. Aannemende dat een nieuw produkt een afzetgroei en daarna een afzetdaling zal doormaken, worden vijf afzetstadia onderscheiden: de introductie, de groei, de rijpheid, de marktverzadiging en de neergang. De winst op een produkt is reeds aan daling onderhevig vóórdat de marktverzadiging is bereikt. Nauw daarmee samen valt het assortimentsbeleid (het afstoten van oude en het lanceren van nieuwe producten) alsmede de productenontwikkeling en de produktplanning.

Een apart hoofdstuk is gewijd aan het distributiebeleid. Daarbij is de keuze van distributieschakels of -kanalen van belang, de directe distributie (korte kanalen), de in- en uitschakelingstendensen. Hier wordt het begrip distributie-mix ingevoerd, de keuzemogelijkheid uit en de combinatie van verschillende distributiekanaalen. De betekenis van het distributiebeleid voor de afzet wordt geïllustreerd door een duidelijk voorbeeld.

Zeer belangrijk zijn de hoofdstukken over het reclame- en prijsbeleid. Wat de reclame betreft, geeft de schrijver toe dat slechts weinigen het onmiddellijke verband tussen reclame en omzet zien, omdat het slechts zelden aanwijsbaar is. De werking van de reclame wordt nader geanalyseerd. Verschillende reclamemodellen passeren de revue, waaruit blijkt dat de reclame een „frapper toujours” moet

zijn, wil men de potentiële kopers tot actie doen overgaan. Ook het reclamebudget komt ter sprake. Macro-economisch gezien bedraagt de reclame 1½ tot 2% van het nationale inkomen van de welvarende landen. Voor verschillende producten loopt het percentage van de omzet, dat aan reclame wordt besteed, uit de aard der zaak sterk uiteen.

Het andere belangrijke marketing-instrument is het prijsbeleid, dat een groot aantal doeleinden dient. Als problemen worden hier genoemd de plaats van de prijsconcurrentie in de marketing-mix, de bepaling van de prijshoogte, mede in verband met het beleid en de uitvoering van dit beleid. Men kan bij het prijsbeleid uitgaan van een zuivere prijsconcurrentie, zoals bij prijsgevoelige artikelen het geval is. Maar men kan ook de prijs min of meer passief laten en de vraagcurve beïnvloeden bijvoorbeeld door extra verkoopkosten. Verder behandelt dit hoofdstuk een groot aantal methoden voor het vaststellen van de verkoopprijzen. Het prijsbeheer, de toepassing van het prijsbeleid, houdt zich bezig met prijsveranderingen en zo nodig met afwijkingen van het beleid. Niets is namelijk veranderlijker dan het ondernemingsbeleid op het gebied van prijzen.

De verdienste van dit boek is ongetwijfeld het samenvattende karakter, waardoor de lezer zich in één lees-

gang kan oriënteren op het brede gebied van de „marketing”, dat hoe langer hoe meer een interdisciplinair karakter krijgt. Vanwege de telegramachtige stijl moet de lezer het boek wel grondig doornemen, wil hij alle punten goed tot zich laten doordringen. Het nadeel daarvan is dat het beschouwelijke element letterlijk en figuurlijk naar de achtergrond is gedrongen. Het in de bijlage opgenomen opstel over de ontwikkeling van de marketing-gedachte, eerder gepubliceerd in het *Tijdschrift voor Marketing* (1967) 1, doet nogal verouderd aan, vooral daar waar de Europese Gemeenschap en de Vrijhandels Associatie ter sprake komen. Een op de jongste ontwikkeling gerichte beschouwing zou meer op haar plaats zijn geweest.

Hoewel op verschillende plaatsen in het boek verklaringen zijn gegeven van de gebezigde terminologie, heb ik het als

Jacques R. Boudeville: Aménagement du territoire et polarisation. Editions M.-Th. Génin, Parijs, 1972, 279 blz.

Wie de laatste stand van zaken in de opvatting van de Franse regionale school wil kennen, kan deze in Boudeville's boek vinden.

Drie hoofdstukken zijn gewijd aan het thema „de regio”: wij vinden er de drie klassieke aspecten van een gebied (homogeen, gepolariseerd, planregio) in detail beschreven. Technieken aan de hand

een gemis gevoeld dat de lezer in dit opzicht weinig houvast heeft. Het woord marketing alleen reeds, ontleend aan het Engelse spraakgebruik, is in wezen een duister begrip dat velerlei inhoud kan hebben. Afgezien daarvan is het onnodig gebruik van Anglicismen en andere -ismen in de Nederlandse taal een doorn in het oog van de taalzuiveraar. Niet als kritiek op het boek, maar als kritiek op het spraakgebruik in de commerciële terminologie, lijkt het aanbevelenswaardig een verklarende woordenlijst op dit gebied op te stellen, die men in de praktijk als norm hanteert. De goede communicatie in de commerciële wereld en tussen deze wereld en de andere werelden zal daarmee ongetwijfeld zijn gediend.

P. van Zuuren

PERSCOMBINATIE

Uitgeefster van o.a. Het Parool, de Volkskrant en Nieuw Utrechts Dagblad zoekt een

BEDRIJFSECONOOM

die als stafmedewerker voor Bedrijfseconomische Zaken de Raad van Bestuur zal ondersteunen bij de beleidsvorming.

Zijn taken:

- het verzamelen, bewerken en interpreteren van interne en externe informatie ten behoeve van de lange termijnplanning.
- het maken van interne en externe bedrijfsvergelijkingen.
- het beoordelen van projecten en investeringen aan de hand van investeringscriteria.
- het beoordelen van interne reorganisaties aan de hand van bedrijfseconomische criteria.
- het verrichten van diverse werkzaamheden ter assistentie van de Raad van Bestuur c.q. de Directies van de werkmaatschappijen bij de economische beleidsvorming.

Onze wensen t.a.v. deze funktionaris:

- doctoraal examen economie (bedrijfseconomische richting)
- enkele jaren ervaring in een soortgelijke functie.
- stilistische vaardigheid.
- leeftijd tussen 30- en 40 jaar.

Belangstellenden verzoeken wij schriftelijk op deze advertentie te reageren en een brief te richten aan het hoofd van de personeelafdeling van Perscombinatie N.V., Wibautstraat 131 in Amsterdam. Voor het verkrijgen van meer informatie kunt u ons bellen: (020-914400 toestel 364.)

ben) of worden genegeerd (bij de regio-indeling op blz. 62 wordt geen gewag gemaakt van clusteranalyse of hypermaten, die wat zekerheid in gebiedsindeling brengen). Op blz. 104 worden interessante inzichten gegeven in het verband tussen industriestructuren en stedenhiërarchie, iets wat de hypothese van Tinbergen (die echter niet wordt geciteerd) nader belicht.

Het is ons opgevallen dat literatuurverwijzingen en mathematische formules niet altijd met voldoende zorg werden behandeld. Het laatste aspect bereikt een hoogtepunt in hoofdstuk V waar onder meer het attractiemodel van Professor Klaassen wordt behandeld: vergelijkingen worden herhaald, na langdurig zoeken vinden wij vergelijking (2) bij het einde van de uiteenzetting, termen verdwijnen als sneeuw voor de zon, en als wij blz. 138 moeten geloven dan reproduceert het attractiemodel slechts vaste verhoudingen tussen produktieniveaus (wat het in feite niet doet).

Hoofdstuk V geeft een beschrijving van enkele modellen die de polarisatie-

dynamiek zouden behandelen, doch in feite zijn de meeste planmodellen op eenvoudige mechanismen gebaseerd (spaarquoten en kapitaalcoëfficiënten).

De laatste hoofdstukken behandelen meer bijzondere problemen: het opstellen en realiseren van regionale plannen binnen een systeemanalytisch kader, het verband tussen regionale planning en ruimtelijke ordening, milieuproblemen en -modellen, en grensregio's.

Er ontbreekt helaas een synthesehoofdstuk, waarin zou kunnen worden aangeduid welke elementen, uit elke afzonderlijke analyse, een globale visie van het regionale vraagstuk bepalen. Dit ten spijt is Boudeville's laatste geestesprodukt een leuk boek, dat de student gelegenheid geeft zijn eigen synthese uit het Franse denken af te leiden.

Dit Franse denken is hier in een overzichtelijke vorm samengebracht, waardoor de lezer in een paar avonden vertrouwd kan raken met de wijze waarop in Frankrijk de regionale problematiek wordt aangepakt.

JHPP

Intermediair jaarboek 1973. Uitgeverij Intermediair, Amsterdam, 1973, 375 blz.; gratis voor afgestudeerden van universiteiten, hogescholen en het hoger beroepsonderwijs.

Evenals vorige jaren verzorgt Intermediair weer een uitgave voor (a.s.) afgestudeerden. Behalve de carrièremogelijkheden bij bedrijven en, rijks-overheid zijn ook hoofdstukken opgenomen over carrièreplanning, sollicitatiebrief en -gesprek, het arbeidscontract en het psychologische onderzoek.

Prof. Dr. G. Kuypers: Grondbegrippen van politiek. Aula nr. 490. Het Spectrum, Utrecht, 1973, 304 blz., f. 7,50.

Dit boek is bedoeld als handleiding bij de bestudering van de politiek. Centraal staat de behandeling van de politologie als wetenschap van macht en beleid, uitgaande van vragen als: wie bereikt wat, voor wie, hoe en wanneer? Hiertoe gaat de schrijver uit van nauwkeurig gedefinieerde begrippen binnen een consistent begrippen-apparaat.

Controller

AGO-verzekeringen is een dienstenverlenende onderneming, die in een fase van expansie verkeert. Het concern omvat een groot aantal activiteiten op het gebied van levens- en schadeverzekering, beleggingen en financieringen.

De wens leeft thans om het toepassingsgebied van moderne management-technieken te vergroten. Naast het team van deskundigen op het gebied van de administratie, de administratieve organisatie, de automatiseringen, de bedrijfs-economie en naast de interne accountantsdienst bestaat een vacature voor een Concerncontroller.

Zijn taak zal zijn de Raad van Bestuur en het gehele bedrijf terzijde te staan op het gebied van budgettering, bedrijfsinformatie en planning.

Het ligt in de bedoeling dat de controller in goed samenspel met alle betrokkenen zijn werkzaamheden zelfstandig gaat opbouwen.

Voor de vervulling van deze vacature zoeken wij contact met een manager van 35 tot 45 jaar, die kan bogen op ervaring met een dergelijke taak.

Aan hem worden hoge eisen gesteld ten aanzien van contactvaardigheden, tact, doorzettingsvermogen, analytisch inzicht. Een academische opleiding op bedrijfseconomisch gebied verdient de voorkeur.

Verzoeken om inlichtingen en sollicitaties kunnen worden gericht aan Drs. C. S. Kruijt, Hoofd Personeelzaken, AGO-verzekeringen, van Brienenhuis, Herengracht 182, Amsterdam. Tel. 020 - 6 34 16.

ago
verzekeringen

ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM

In de fakulteit der Sociale Wetenschappen vaceert — door het vertrek van Prof. Dr. Albeda — het

ORDINARIAAT SOCIAAL-ECONOMISCH BELEID

De te benoemen funktionaris zal optreden als centrale docent binnen de economische-sociologische richting in de doctoraal fase der studie.

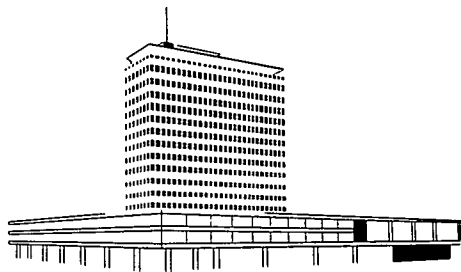
De onderwijsopdracht omvat een breed terrein, waarvan de kernpunten liggen in de arbeidsverhoudingen en de sociale politiek; daarnaast dient onderzoek te worden geëntameerd en dienen onderwijs- en onderzoeksactiviteiten te worden gecoördineerd.

De voorkeur gaat uit naar een gepromoveerde socioloog met beleidservaring.

Inlichtingen over deze leerstoel kunnen worden ingewonnen bij de leden der benoemingscommissie Prof. Dr. J. H. Buiten en Prof. Dr. W. A. A. M. de Roos, fakulteit der sociale wetenschappen, 010-145511.

Zij die belangstelling hebben voor deze vakature of willen attenderen op mogelijke andere belangstellenden worden verzocht zich te richten tot de decaan van de fakulteit der sociale wetenschappen, Erasmus Universiteit Rotterdam, Burg. Oudlaan 50 te Rotterdam-3016.

DE NEDERLANDSCHE BANK N.V.

te Amsterdam
heeft bij haar afdeling Buitenland gelegenheid tot
plaatsing van een

ACADEMICUS

(ec. drs. of mr. in de rechten)

De werkzaamheden liggen op het terrein van het betalingsverkeer met het buitenland en houden mede verband met de uitvoering van het interventiebeleid der Bank op de valutamarkt.

Het is in beginsel mogelijk dat ter vergroting van vaktechnische capaciteiten stage bij een buitenlandse bankinstelling wordt gelopen.

Leeftijd tot circa 35 jaar.

Ervaring op financieel terrein strekt tot aanbeveling.

Desgewenst zal de inhoud van de functie vooraf door de chef van de afdeling Buitenland nader mondeling worden toegelicht. Afspraken daartoe kunnen worden gemaakt via telefoonnummer 020-63133, toestel 3293.

Brieven te richten aan De Nederlandsche Bank N.V., afdeling Personeelzaken-uitvoering, Postbus 98, Amsterdam-C.